

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za noviju hrvatsku književnost

Zagreb, 14. rujna 2015.

Reprezentacija rodnih identiteta u djelima Dragojle Jarnević

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS BODOVA

Mentor:

Doc. dr. sc. Suzana Coha

Studentica:

Romina Gorički

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Hrvatski narodni preporod i ilirski pokret	3
3. Dragojla Jarnević	6
4. Razlika između pojmova 'spol' i 'rod'	11
5. Rod – muški i ženski	12
6. Feminizam	15
7. Reprezentacija rodnih identiteta u djelima Dragojle Jarnević	17
7. 1. Pjesme Dragojle Jarnević	18
7. 2. Domorodne poviesti	21
7. 3. Dva pira	29
7. 4. Dnevnik – područje sukobljavanja dva identiteta Dragojle Jarnević	41
7. 4. 1. 'Žena' ili supruga?	44
7. 4. 2. Neudana – neobičan izbor	47
7. 4. 3. „Uh! zašto me nije bog mužem stvorio!“	50
7. 4. 4. Muški ili ženski posao?.....	53
7. 4. 5. Afirmacija Dragojle Jarnević kao spisateljice	56
7. 4. 6. Dragojla Jarnević protiv društva	59
7. 4. 7. Dragojla Jarnević i druge žene.....	62
7. 4. 8. Prodana nevinost – protivno pravilima	68
8. Zaključak	71
9. Literatura	72
9. 1. Izvori.....	72
9. 2. Sekundarna literatura.....	72

1. Uvod

Dragojla Jarnević jedna je od rijetkih žena koje su se istaknule u javnome životu hrvatskoga narodnog preporoda, a književnim se stvaralaštvom nastavila baviti i po njegovu završetku. S obzirom na to da se za vrijeme u kojem je djelovala uvriježilo misliti kao o razdoblju 'dominacije muškaraca'¹, a da je Dragojla Jarnević u djelima, ali i privatnome životu, posebnu pažnju pridavala ženama i njihovoj ulozi u društvu, zanimljivo je pratiti tekstualne tragove njezina određivanja spram rodni uloga. Stoga će se u ovome radu analizirati reprezentacije rodni identiteta u njezinim pjesmama, pripovijestima *Domorodne poviesti*, romanu *Dva pira* te u *Dnevniku*.

U prvome dijelu rada kontekstualizirat će se njezino stvaralaštvo u šire društvene, kulturne i književnopovijesne okvire. Ukratko će se opisati vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda, istaknuti najvažniji preporoditelji i njihova htijenja u vezi s hrvatskim jezikom kao i političkim i kulturnim objedinjavanjem hrvatskih zemalja. Dat će se kratak pregled životopisa i djela Dragojle Jarnević i objasniti njezina uloga u preporodu.

U središnjem će se dijelu najprije, s osloncem na feminističku teoriju, objasniti razlika između pojmova *spol* i *rod*. Zatim će se prikazati primjeri u kojima su u djelima Dragojle Jarnević vrednovana stajališta prema kojima muškarci imaju glavnu ulogu kako u javnome, tako i u privatnome životu, a žene su redovito potlačene i podčinjene. Također, izdvojit će se i primjeri podvojenosti između dvaju mogućih ženskih identiteta koje ona ističe, onoga nametnutoga, zbog kojega je čeznula za brakom i majčinstvom, ali i onoga drugog koji joj nije dopuštao da pristane na kompromise samo zbog straha od osude društva. Rad će se zasnivati upravo na analizi njezinih misli izraženih najviše u *Dnevniku*, u kojemu se vidi da je bila svjesna potrebe za boljim obrazovanjem ženskoga pučanstva i njegovim uključivanjem u društveni i kulturni život zemlje, ali i da je istodobno kritizirala tadašnje žene te ih je smatrala nezainteresiranima za bilo što drugo osim za vođenje kućanstva. Pronaći će se dijelovi u kojima je vidljivo kako Jarnević ne podliježe stereotipima o ženi koja se može ostvariti isključivo kao supruga i majka, već se zalaže za to da se žene oslobode okova nametnutih rodni uloga. Naglasak će se staviti i na one dijelove u kojima je istaknuto subverzivno poimanje institucije braka. Prikazat će se kako Jarnević nije na žene gledala samo kao na posrednike preko kojih će nacionalne ideje biti prenesene na potomstvo, već ih je poticala na emancipaciju i individualan razvoj.

¹ Usp. Bourdieu 2001.

U zaključku će se sintetizirati zapažanja o Jarnevićkinim shvaćanjima roda i rodnih uloga. Osim primarne građe, rad će se osloniti na književnopovijesnu literaturu o hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, na postojeće radove o Dragojli Jarnević te na literaturu o književnim reprezentacijama roda.

2. Hrvatski narodni preporod i ilirski pokret

Početak 19. stoljeća Hrvatska je bila politički razjedinjena i upravno raskomadana. Jačala je kraljevska vlast, a hrvatski su se staleži osjećali ugroženima. Zato se hrvatsko plemstvo stavilo pod zaštitu Ugarske koja je potom izrasla u „nacionalno superiornu, netolerantnu i agresivnu Mađarsku“² te „odmah poduzela snažan pothvat pomadžarivanja svih naroda na području krune sv. Stjepana“³. Donesen je i zakon prema kojemu je mađarski trebao biti službeni jezik u Hrvatskoj. Zbog svih tih problema „javila se misao o političkom i kulturnom ujedinjenju na temelju nacionalnog jedinstva“⁴. Pokret koji je nastojao ostvariti te težnje u Hrvatskoj zvao se hrvatski narodni preporod. Smatra se kako je preporod nastao kao posljedica razilaženja u mišljenjima između službenih krugova koji su se trudili što je moguće više vezati sudbinu Hrvatske uz Mađarsku te mladih intelektualaca koji su u takvome sumornom okruženju vidjeli tračak nade, koji su vjerovali da hrvatski narod može biti ujedinjen.

Teško je odrediti godine trajanja hrvatskoga narodnog preporoda. Hrvatski enciklopedijski rječnik donosi sljedeću definiciju: „Hrvatski narodni preporod naziv je za nacionalni, politički i kulturni pokret u Hrvatskoj 1835-1848, poznatiji pod imenom Ilirski pokret.“⁵ Dijana Dijanić, koja se među ostalima posebno bavila opusom Dragojle Jarnević, preuzela je pak prilično raširenu definiciju po kojoj se preporod sastojao od tri faze: pripremnoga razdoblja koje je trajalo od 1790. do 1830. godine, neposrednoga pripremnog razdoblja od 1830. do 1835. te pune preporodne faze od 1835. do 1848. godine⁶, dok Dubravko Jelčić ne određuje točnu godinu početka preporoda, već kaže kako započinje početkom tridesetih godina 19. stoljeća⁷. Pojavu Gajevih *Novina Horvatzkih* i *Danicze Horvatzke, Slavonzke y Dalmatinzke* 1835. godine povjesničari smatraju prvim vidljivim znakom preporoda, dok je ilirski pokret samo dio hrvatskoga narodnog preporoda. Za Ilire, prastanovnike Balkanskog poluotoka, vjerovalo se kako su preci Hrvata, a pridjevom 'ilirski' Gaj je pokušavao objediniti sve južnoslavenske narode jer je jedan od ciljeva hrvatskoga narodnog preporoda bilo i ujedinjenje svih Južnih Slavena. Gaj je postao vođom cijeloga

² Jelčić 1978: 11.

³ Op. cit.: 11.

⁴ Op. cit.: 6.

⁵ Hrvatski enciklopedijski rječnik 4 2004: 149.

⁶ Usp. Dijanić 2014: 60 te Šidak et. al. 1990.

⁷ Usp. Jelčić 1978: 15.

pokreta, a uz njega su stajali istaknuti preporoditelji: Ivan Derkos, Pavao Štoos, Matija Smodek, Dragutin Rakovac, Josip Kundek, Vjekoslav Babukić, Dimitrija Demeter, Ljudevit Farkaš-Vukotinović, Tomo Blažem, braća Mažuranić: Antun, Ivan i Matija, Stanko Vraz, Ivan Kukuljević, Mirko Bogović, Antun Mihanović, Antun Nemčić i mnogi drugi. Gaj se u svojim člancima često pozivao na misli Pavla Rittera Vitezovića koji je „bio prvi nosilac hrvatske nacionalne misli i prvi zagovornik sjedinjenja svih naših zemalja“⁸. D. Dijanić kaže kako je ideologija preporoda bila složena i kako ni u jednome spisu, članku ili brošuri nije bila cjelovito formulirana⁹ te da su se u njoj „ispreplitale slavenska, južnoslavenska i hrvatska ideja“¹⁰.

Gaj i ostali preporoditelji shvatili su da jedinstvo naroda ovisi o jedinstvenome književnom jeziku. Zato su se „upustili u odlučnu bitku za spas svoje domovine, svoga narodnog imena i jezika“¹¹. D. Jelčić napominje kako ne smijemo zaboraviti da Gaj nije bio filolog, već vođa nacionalnoga pokreta te mu stoga „jezik nije bio cilj, nego samo sredstvo“¹². Naši su se preporoditelji našli pred brojnim problemima od kojih je svakako najveći bio: izabrati jedno narječje na kojem bi se temeljio hrvatski standardni književni jezik, jezik zajednički svim Hrvatima. Preporoditelji su smatrali kako je dubrovačka baština bila suviše impozantna da bi se mogla tako lako zaobići te su zato kao osnovicu književnoga jezika odabrali štokavsko narječje. Štokavski je izabran kao zajednički jezik svih Hrvata zbog svojih umjetničkih i nacionalnih razloga: umjetničkih, jer je na štokavskome narječju napisan najveći i najvrjedniji dio hrvatske književne baštine, te nacionalnih, jer su preporoditelji uvidjeli da je štokavština najmanje regionalno-hrvatska, pa su vjerovali da bi se njome mogli ujediniti svi Južni Slaveni, svi Iliri.¹³ Tako su i Gajeve novine promijenile ime u *Ilirske narodne novine* i *Danicu ilirsku* 1836. godine, no mađaroni su se usprotivili uvođenju ilirskoga imena, a 1843. izašla je i kraljevska naredba o zabrani ilirskoga imena. Tada Gajeve novine mijenjaju ime u *Narodne novine*. Tako je završena sedmogodišnja ilirska epizoda, ali razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda time nije završeno.

Preporodom je, u kontekstu europskoga romantizma, kada je i u drugim europskim zemljama dolazilo do buđenja nacionalne svijesti, određena nova politička i kulturna

⁸ Jelčić 1978: 9.

⁹ Usp. Dijanić 2014: 60.

¹⁰ Op. cit.: 60.

¹¹ Jelčić 1978: 14.

¹² Op. cit.: 17.

¹³ Usp. op. cit.: 20.

orijentacija Hrvatske. Zadaća naše preporodne književnosti bila je obrazovati i nacionalno osvijestiti šire narodne slojeve. Kako kaže D. Jelčić, „[b]avljenje književnošću bilo je u to vrijeme jedan od rodoljubnih poslova, njime su se ljudi bavili sasvim amaterski, bez ikakva koristoljublja u materijalnome ili moralnome smislu.“¹⁴ Preporoditelji su pisali bez honorara, a često i anonimno. Željeli su samo jedno: djelovati na puk, približiti mu književnu riječ, osvojiti ga svojim idejama. Ključna književna vrsta u doba preporoda bila je lirika. Pisale su se rodoljubne pjesme, najviše budnice i davorije, pozivalo se narod na aktivizam i otpor tuđinskoj politici i kulturi. I u ostalim književnim rodovima vlada isto stanje, primjerice i u pripovijetkama istaknutijih preporoditelja veličaju se sloga, junaštvo, vjera, sloboda, borba za domovinu, a osuđuju se izdaja, nevjerništvo, razdor među narodom.

U ovome su poglavlju ukratko objašnjeni razlozi zbog kojih je došlo do hrvatskoga narodnog preporoda te kako je on funkcionirao, čime je dan uvod u sljedeće poglavlje koje će prikazati značaj Dragojle Jarnević za hrvatski narodni preporod i ilirizam jer je ona, kao i ostali preporoditelji, uvidjela kako je književnost odličan način da se ideje o ilirstvu približe puku.

¹⁴ Jelčić 1978: 31.

3. Dragojla Jarnević

Prema Slobodanu Prosperovu Novaku, „[r]omantizam je bio revolucija ljudskih duša i njega su u hrvatskoj književnosti nosili jaki duhovi poput Petra Preradovića i Stanka Vraza, naslutili su ga politički talenti poput Ivana Mažuranića i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, ali je njegovim glasom govorila i najprodornija žena onoga doba – Dragojla Jarnević“¹⁵. Povodom pedesete obljetnice hrvatskoga narodnog preporoda 1885. godine tiskan je svečani spis *Slava preporoditeljem* u okviru kojega je bila i litografija *Muževi ilirske dobe* (1835. – 1850.) s pedeset devet portreta. U sredini su bili prikazani prvaci preporoda Ljudevit Gaj i grof Janko Drašković, a na litografiji prikazane su i dvije žene, Dragojla Jarnević i Sidonija Erdödy Rubido. Svakako je pozitivno što su Dragojla Jarnević i Sidonija Erdödy Rubido pronašle svoje mjesto na litografiji, ali sam njezin naziv *Muževi ilirske dobe* nam govori dovoljno o statusu žena u društvenome životu onoga doba, kao i o tadašnjem shvaćanju javnoga i književnoga rada, odnosno o tome tko bi se njime trebao baviti.¹⁶ Ipak, to je izvanredan dokaz važnosti Dragojle Jarnević za hrvatski narodni preporod koju su već tada prepoznali, iako su je mnogi i umanjivali, a i danas je umanjuju, vjerojatno zato što je bila žena, žena-pisac. Irena Lukšić navodi:

Njezina se društvena pojava vrednovala, posve neprikladno, s pozicija malograđanskoga ukusa i normi, pa je, primjerice, u ozbiljnim publikacijama proglašavana najvećom hrvatskom usidjelicom ili pak iskompleksiranom lokalnom književnicom koja je cijeli život patila za pjesnikom i pobratimom Ivanom Trnskim.¹⁷

Stanko Dvoržak jedan je od brojnih koji joj retorikom tzv. 'faličke kritike'¹⁸ umanjuje značaj: „Ali D. Jarnević ne samo da nije imala sreću u književnosti; ona je – usto – bila i žena, pa su joj kao ženi bili zatvoreni mnogi putovi.“¹⁹ Ista je situacija i u knjizi *Hrvatski narodni preporod – ilirska knjiga II*, gdje piše kako će današnjega čitatelja najviše zanimati njezin *Dnevnik* „koji više djeluje kao ispovijed osamljene žene negoli kao dnevnik događaja“²⁰. A

¹⁵ Prosperov Novak 2003: 199.

¹⁶ Usp. Protrka Štimec 2013: 29.

¹⁷ Lukšić 2013: 12.

¹⁸ Usp. Ellman, prema Moi 2007: 56. O tome usp. i: Coha 2011: 108-114.

¹⁹ Dvoržak 1958: 5.

²⁰ Ravlić et. al. 1965: 8.

kao druga strana faličke kritike, odnosno ona koja previđa i prešućuje, može se interpretirati činjenica da joj je i u jednoj od posljednjih *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša (1987.) „posvećena cijela jedna – rečenica, premda ju je recentna kritika obasula atributima 'prva' i 'jedina“²¹. Bila je jedina žena u preporodno doba koja je prikupljala pretplatu za svoju knjigu, prva žena koja je u hrvatsku književnost uvela motiv zaposlene žene, prva autorica koja je svojim autobiografskim dnevničkim zapisima postala prethodnicom takozvanoga 'ženskog pisma', a bila je i autorica jednoga od prvih romana u hrvatskoj književnosti. „Ona tako postaje u našim okvirima prva žena koja uočava važnost novca ne samo kao pokretačke snage u društvu nego i kao temelja 'kućne ekonomije'“²² Sve to ipak nije bilo dovoljno za njezinu potpunu afirmaciju jer je „naglasak s njezinoga književnog rada najčešće premještan na svjestan i nedopustiv izbor načina života“²³.

Dragojla Jarnević rođena je 1812. u Karlovcu, gdje je i umrla 1875. Osnovnu je školu završila u rodnome gradu, a budući da viših djevojačkih škola u Karlovcu nije bilo, nije mogla nastaviti svoje obrazovanje. Stoga ju je majka poslala starijoj sestri na daljnje usavršavanje. Osim što se bavila kućanskim poslovima i sviranjem klavira, Jarnević je tada „pohlepna za svakim znanjem“²⁴, kako je sama za sebe rekla, krišom noću otvarala zaključane ormare i čitala sestrine knjige:

Istina, ona mi braniše čitati, i stavljaše knjige pod ključ, ali pohlepa za knjigom, koja mi se probudi u duši, nadmudri sve njeno skrivanje i ja ukradoh knjige, pa kada ona u zabavi kod kuće ili za zabavom izvan kuće, a ja se nadnesi na knjigu pa čitaj dok mi se oči zasuze. Sada sam si našla duhu hrane!²⁵

Za Jarnević je zanimljivo to da je vrlo rano počela pisati, a budući da je bila odgojena u njemačkome duhu, svoje prvo djelo *Fantasiën eines gequälten Herzens* napisala je njemačkim jezikom. Tek je kasnije počela pisati na hrvatskome jeziku pa možemo reći da je Jarnević imala dvojni jezični identitet, onaj njemački i onaj hrvatski.²⁶ Jarnević je godinama živjela u Grazu, Trstu i Veneciji, gdje je služila u plemićkim domovima i bila guvernantom.

²¹ Bauer 2007: 108.

²² Nemeč 2006: 235.

²³ Bauer 2007: 108.

²⁴ Jarnević 2000: 9.

²⁵ Op. cit.: 10.

²⁶ Iscrpnu analizu jezičnih identiteta Dragojle Jarnević vidi u: Novak 2012.

Četrdesetih se godina 19. stoljeća vratila u domovinu, gdje pomaže svojoj obitelji, šije i kuha, a večeri provodi pišući pjesme, pripovijetke, drame i svoj *Dnevnik* te tako intenzivnije započinje svoj preporodni rad.²⁷ Kao što je već objašnjeno, tada je u jeku bio hrvatski narodni preporod, a čitava ta je politička atmosfera djelovala vrlo pozitivno na Dragojlu Jarnević, „i ona se u dnevnom dodiru sa svim tadašnjim našim vodećim ljudima oštri i razvija, pročišćava svoj pogled na svijet i ubrzo razvija u jednu od najnaprednijih naših žena 19. stoljeća“²⁸.

Dragojla Jarnević bila je jedna od rijetkih žena koja je bila oduševljena ilirskim pokretom. Kako navodi Dunja Detoni Dujmić, „[v]odila ju je tada aktualna težnja da građanskoj čitateljskoj publici, napose ženama, pruži prikladno hrvatsko štivo kao zamjenu za trivijalnu prozu“²⁹. Pisala je rodoljubne pjesme, a i njezine su pripovijetke često govorile o borbi za slobodu, o ljubavi prema domovini. Također, često je u svoje pripovijetke umetala mistične sadržaje kao i romantične zaplete. U Gajevoj su joj *Danici* objavljene pjesme *Želja za domovinom*, *Domovina*, *Cvjetak prijateljstva*, *Kraj jeseni*, *Molba na proljetje*, *Udaljenom prijatelju*, *Moj ljubovnik*. U *Kolu* su objavljene pjesma *Cvjet* i balada *Věštica*. U *Der Pilger* su objavljene *Moj sanak* i *Nova žetva*. *Domorodne* je *poviesti* objavila sama u Karlovcu. Pripovijetke *Prevareni zaručnici*, *Prijateljice*, *Sudbina*, *Ljepota djevojaka*, *Prsten* su joj objavljene u *Nevenu*, *Plemić i seljan* u *Leptiru*, *Marica-Margarete* u *Glasonoši*, a *Tuđe spletke* u *Naše gore listu*. Roman *Dva pira* izlazio joj je u nastavcima u *Domobranu*. Pripovijetke *Ljubav i prijateljstvo*, *Ružin pupolj* i *Strašna ženidba* objavljene su u *Dragoljubu*, a pripovijetka *Tamburaš* u *Hrvatskome sokolu*. Potkraj se života posvetila odgojno-obrazovnome i pedagoškome radu, podučavala je seosku djecu i pisala članke *O učiteljima*, *O domoljublju i odgojenju ženske mladeži*, *Protiv dječjih plesova*, *Uzgojivanje žene*, *Izbor učitelja za više djevojačke škole*, a posebno je zanimljivo i to da se okušala u djelima za djecu. Napisala je tri pripovijetke za djecu, *Pepelari*, *Poštena djeca* i *Sirote*, a u *Smilju* su joj objavljene i *Mudre izreke*. Napisala je dvije drame u 5 činova, *Veronika Desinićeva* i *Marija, kraljica ugarsko-hrvatska*, koje nisu objavljene.³⁰ U *Dnevniku* ima tragova da je pisala i dramu *Duvna*, ali je, po svemu sudeći, nije dovršila. Svoje najizdašnije djelo, *Dnevnik*, Dragojla Jarnević pisala je od 1833. godine do 1874., isprva na njemačkome jeziku, a od godine 1841. na hrvatskome. Jarnević u početku nije podupirala preporodni pokret niti

²⁷ Zanimljivo je da je Jarnević paralelno radila kućanske poslove i pisala, što i ne moraju biti nužno razdvojene prakse, o čemu: Slapšak 2001: 246-250.

²⁸ Dvoržak 1958: 6.

²⁹ Detoni Dujmić 1998: 79.

³⁰ Analizu dramskoga stvaralaštva D. Jarnević usp. u: Badurina 2014: 239-248.

upotrebu hrvatskoga jezika jer je smatrala da ga slabo govori i da hrvatski jezik nije toliko bogat riječima kao njemački. Upoznavši Trnskoga, promijenila je mišljenje. Svoje je pisanje počela doživljavati kao prosvjetiteljski rad i zbog toga je željela potaknuti još koju Hrvaticu na pisanje, ali se, uz to, pitala o tome koje su dužnosti žene ako je muškarac građanin i branitelj domovine. Iz *Dnevnika* saznajemo mnogo činjenica o njezinoj osobi kao i o društvenoj i političkoj situaciji u Hrvatskoj u to doba. Dijana Dijanić donosi kritiku *Dnevnika* Slobodana Prosperova Novaka:

To je najintimnija knjiga preporodnog razdoblja, dobar pregled onodobne kulture. (...) To je kronika u kojoj autorica opisuje neka svoja bolna stanja, prebire po svojim osjećajima i progovara o usamljenosti. Ona kao da razgovara s čitateljem i priopćava mu ono što u vrijeme nastanka *Dnevnika* nije bilo moguće objaviti u književnim glasilima.³¹

Dragojla Jarnević živjela je na način koji je bio neuobičajen za žene onoga vremena. Uzdržavala se svojim radom, šijući i pišući, čak se okušala i u uzgajanju dudova svilca. Svoje je radove objavljivala, sama je tražila pretplatnike na *Domorodne poviesti*, družila se s muškarcima, a odlučila je i da se neće udavati. Prema Mirku Tomasoviću, „Dragojla Jarnević bila je jaka i samostalna ličnost, koja se, istina, tužila na svoju egzistenciju, ali se i kao žena i kao osoba nije dala podčiniti nepravilnostima u patrijarhalnoj Hrvatskoj iz 19. stoljeća“³². Smatrala je da žena, neovisno o tome je li udana ili nije, ne treba ovisiti ni o kome, iako su se brat i sestra trudili voditi računa o njezinoj ušteđevini i zaradi baš zato što je bila neudana. Pišući o Jarnevićkinu *Dnevniku*, Divna Zečević kaže:

Nije slučajno da je djelo koje izražava jaku subjektivnost i individualnost nastajalo u tišini na rubu književnih i društvenih zbivanja sredinom 19. stoljeća i da je upravo takvo djelo poteklo vođeno rukom žene kojoj je pripadalo mjesto na samoj margini društvenih zbivanja.³³

Njezin je *Dnevnik* bio neuobičajen za književnu sredinu u kojoj se javio, budući da se autorica u njemu bavi pitanjem položaja žene u svijetu, u društvu u kojemu se žena ne može i

³¹ Dijanić 2014: 69.

³² Tomasović 2011: 86.

³³ Zečević 1985: 59.

ne želi zadovoljiti samo prirodnom ulogom majke, kao takozvanom „prirodnom ulogom 'supruge' vezane uz 'topli dom'“³⁴. I danas je slična situacija, i danas je realizacija materijalne i moralne nezavisnosti žene još uvijek aktualna tema, pogotovo zato što se njihova uloga u javnome životu u odnosu na muškarce vidljivo umanjuje. Kako kaže Slavica Jakobović Fribec: „Žene nisu pisale. (...) Ako su i pisale, a to je bilo beznačajno, onda su i ispuštene (jer nisu dale svoj obol nacionalnoj literaturi), pa su ostale nevidljive, i tako dalje, i tome slično.“³⁵ Prema istoj autorici, „spolno kodirani kriteriji i neupitnost patrijarhalnoga kanona mogu prešućivati ženski doprinos literaturi“³⁶. Upravo to je razlog odabira ovakve teme diplomskoga rada. Društvo umanjuje značaj žene, činilo je to od davnina, ono postupa sa ženama kao društveno manje vrijednima. Neumoran seksizam patrijarhalnoga društva tlači ženski potencijal. Svodi ulogu žene na suprugu, majku i domaćicu, kao da je nemoguće da se žena ostvari osim ako ne obnaša jednu od, odnosno sve tri uloge/ funkcije. „Društvena hipokrizija koja ženi nameće nemoguću ulogu, ipak nije mogla spriječiti povijesni proces koji je ženama omogućio pomak k javnosti, pomak k usvajanju radikalno novoga iskustva.“³⁷ Ovim se diplomskim radom želi ukazati na to da su, kao i u svijetu, i u Hrvatskoj postojale žene koje su uvidjele potrebu za ukidanjem patrijarhata i uspostavom rodno egalitarnoga društva. Te su se žene maknule od kućnoga ognjišta i iskoračile u javni život te tako krenule na težak put traženja afirmacije za vlastiti rad, u slučaju Dragojle Jarnević – književni rad, neovisno o svome spolu.

³⁴ Zečević 1985: 19.

³⁵ Jakobović Fribec 2007: 197.

³⁶ Op. cit.: 197.

³⁷ Op. cit.: 199.

4. Razlika između pojmova 'spol' i 'rod'

Prije nego bismo mogli govoriti o rodnim identitetima, potrebno je definirati pojmove 'spol' i 'rod', iz čega se kasnije izvode i pojmovi 'žena' i 'muškarac'. Problem s razlikovanjem spola i roda je to što su te dvije kategorije često pobrkane. Hrvatski enciklopedijski rječnik kaže da je spol „ukupnost fizioloških i psiholoških obilježja po kojima se razlikuju muškarac i žena, odnosno među jedinkama iste vrste mužjaci od ženki“³⁸, a da je rod „spol ljudi i životinja“³⁹, odnosno „pripadanje jednom od prirodnih rodova, tj. spolu“⁴⁰. Dakle, spomenuti rječnik izjednačava pojam spola i roda što je, prema feminističkoj kritici, apsolutno i potpuno pogrešno. Razlikovanjem tih pojmova najviše su se bavile francuske feminističke kritičarke. Još je Simone de Beauvoir govorila da se rađamo sa spolom, da je spol čovjekov analitički atribut te je zaključila kako ne postoji čovjek koji nema spol. Bitno je napomenuti i to da je tvrdila kako se nitko ne rađa s rodom jer je on uvijek stečen. Judith Butler nam u svojoj knjizi donosi misli Simone de Beauvoir i objašnjava njezinu teoriju prema kojoj spol ne uzrokuje rod jer je spol uvijek faktičan, a rod stečen – spol se ne može mijenjati, a rod se ne može razumjeti kao odraz ili izraz spola.⁴¹ Iz toga izvodi zaključak kako je „rod promjenjiva kulturalna konstrukcija spola, mnogostrukost i otvorene mogućnosti kulturalnih značenja omogućenih spolnim tijelom“⁴². I hrvatske književne znanstvenice feminističke orijentacije Lada Čale Feldman i Ana Tomljenović pišu slično, spol je za njih zadana, genetska, hormonalna i anatomska konfiguracija, s kojom se čovjek rađa, a rod su društvom regulirane vrijednosti, zadaci i ograničenja.⁴³ Dakle, rod možemo shvatiti kao kulturalno upisivanje značenja na prethodno dani spol, kao način na koji se pojedini spol treba ponašati ili djelovati. „On podrazumijeva društvene razlike između žena i muškaraca, uključujući i biološke, tj. spolne razlike.“⁴⁴ Spol su biološke razlike između žena i muškaraca, dok je rod zbroj bioloških i društveno konstruiranih razlika.

³⁸ Hrvatski enciklopedijski rječnik 10 2004: 107.

³⁹ Hrvatski enciklopedijski rječnik 9 2004: 210.

⁴⁰ Op. cit.: 210.

⁴¹ Usp. Butler 2000: 115.

⁴² Op. cit.: 115.

⁴³ Usp. Čale Feldman, Tomljenović 2012: 39.

⁴⁴ Fausto-Sterling 1992: 24.

5. Rod – muški i ženski

Iz činjenica izloženih u prethodnome poglavlju proizlazi da je rod ključna dimenzija identiteta. J. Butler smatra kako bi bilo „pogrešno misliti da bi rasprava o 'identitetu' trebala prethoditi raspravi o rodnom identitetu iz jednostavnoga razloga jer osobe postaju spoznatljive tek kad dobiju rod, u skladu s priznatim mjerilima rodne spoznatljivosti“⁴⁵. Rod je ono po čemu se neko biće određuje kao muškarac, a neko kao žena. Monique Wittig tako zaključuje: „U svojim smo tijelima i umovima prisiljeni u svakom obilježju odgovarati predodžbi prirode koju su za nas postavili. (...) 'Muškarci' i 'žene' jesu političke kategorije, a ne prirodne činjenice.“⁴⁶ U definiranju pojmova 'muškarac' i 'žena' poslužili smo se već spomenutim rječnikom. Muškarac je tako „odrasla osoba muškog spola“⁴⁷, dok je žena „odrasla osoba ženskog spola“⁴⁸. Ponovno kratko i nedovoljno jasno određenje, a prema feminističkim teoretičarkama i pogrešno. Adriana Zaharijević kaže kako je žena, kao i muškarac, skup dodijeljenih, društveno nametnutih, stečenih odlika.⁴⁹ Stoga zaključujemo kako biti ženom znači biti ženskoga roda, dok biti muškarcem znači biti muškoga roda. Ono što bitno određuje rod su društvena pravila koja nastoje organizirati odnose muškaraca i žena u različitim društvima. Društvo upisuje različite vrijednosti na muška i ženska bića koja su rođena kao spol te tako oni postaju muškarci i žene i stječu svoj rod. Ne ponašamo se kao muškarac i žena (samo) zbog toga što se rađamo kao muškarac i žena već do ženskoga i muškoga identiteta dolazimo kroz norme koje nam nameće društvo. J. Butler dobro objašnjava:

Ako 'jeste' žena, to zacijelo nije sve što jeste; izraz nije iscrpan, ne zato što 'osoba' prije nego što ima rod transcendiraju njegova specifična svojstva, nego zato što se rod ne konstituira uvijek koherentno ili konzistentno u različitim povijesnim kontekstima te zato što se rod križa s rasnim, klasnim, etničkim, spolnim i regionalnim modalitetima diskurzivno konstituiranih identiteta. Na kraju postaje nemoguće izdvojiti 'rod' iz političkih i kulturnih sjecišta u kojima se stalno proizvodi i održava.⁵⁰

⁴⁵ Butler 2000: 30.

⁴⁶ Op. cit.: 118.

⁴⁷ Hrvatski enciklopedijski rječnik 6 2004: 258.

⁴⁸ Hrvatski enciklopedijski rječnik 12 2004: 205.

⁴⁹ Usp. Zaharijević 2007: 119.

⁵⁰ Butler 2000: 19.

Branka Galić kaže kako je cjelokupni rodni razvoj identiteta, koji započinje u djetinjstvu, zbroj roditeljskih, socijalnih i kulturnih značenja izraženih u temperamentu, karakteru, interesima, statusu, gestama i izražavanju.⁵¹ Rod se konstruira različito ovisno o društvu u kojemu se artikulira. „Sistem vrijednosti u kojem ženska i muška bića (spol) postaju muškarci i žene (rod), naziva se patrijarhatom.“⁵² Patrijarhat je sistem u kojem muškarci imaju apsolutnu moć nad ženama. Mogli bismo reći da su u velikoj mjeri sva društva patrijarhalna, stoga su upravo muškarci ti koji konstruiraju rodove. Povijesno kontingentne strukture smatraju kako samo muškarci mogu imati pravo na puni i autoritativni govor, dok se ženama ta ista prava oduzimaju. Zanimljivo je pratiti na koje sve načine muškarci predstavljaju sebe kao 'gospodare', a žene kao 'robove'. Muškarci tako mogu negirati žensku spolnost ili je sputavati u njima poželjne okvire. Mogu upravljati ženskim radom, kontrolirati žensko potomstvo, fizički ih ograničavati i sprečavati njihovo kretanje, onemogućavati njihovu kreativnost i uskraćivati im pristup društvenomu znanju i kulturnim dostignućima. Podređivanje žena ima osobit oblik koji se može razaznati u univerzalnoj ili hegemonističkoj strukturi patrijarhata ili muške dominacije.

Svima je dobro poznato povezivanje muškosti s razumom i kulturom, a ženskosti s osjećajima i prirodom. Antropologinje Marilyn Strathern i Carol MacCormack pokazale su da diskurs priroda/ kultura redovito predočuje prirodu kao žensko, koje potrebuje podređivanje od strane kulture, koja se uvijek predočuje kao muška, aktivna i apstraktna.⁵³ Rodna politika provodi se tako što i muški i ženski rod pristaje na patrijarhalnu politiku, na određenje temperamenta, uloga i statusa. B. Galić navodi:

Temperament podrazumijeva tvorbu ljudske osobnosti uzduž stereotipnih linija rodnih kategorija ('muškosti' i 'ženskosti'), utemeljenih na potrebama i vrijednostima dominantne grupe. To znači njegovanje i razvijanje kategorija kao što su agresija, inteligencija, snaga i efikasnost u muškaraca, a pasivnost, neznanje, poslušnost, 'krepost' i nesposobnost u žena.⁵⁴

U terminima aktivnosti, rodne uloge pripisuju ženama ulogu domaćice i kućanice, supruge i majke, a ostatak ljudskih postignuća, interesa i ambicija pripisuju samo i jedino

⁵¹ Usp. Galić 2002: 229.

⁵² Zaharijević 2007: 119.

⁵³ Usp. Butler 2000: 49.

⁵⁴ Galić 2002: 227.

muškarcima. Žene se poistovjećuje s prirodom zbog njihove posebne uloge u reprodukciji i njihova angažmana u odrastanju djece.⁵⁵ Dakako da takve veze žena s prirodom nisu 'prirodne' same po sebi, nego su simboličke komponente patrijarhata. Patrijarhat je taj koji inzistira na etiketiranju žena kao emotivnih, intuitivnih i imaginativnih, dok razum i racionalnost ljubomorno pretvara u ekskluzivno muško područje. Tako je privatna sfera, obitelj, postala jedini prostor ženina djelovanja, dok je u javnome životu obitelj zastupao suprug, muškarac. Iz tih različitih područja djelovanja proizlazili su i različiti poželjni spolni karakteri, odnosno na osnovu spolne granice između javnoga i privatnoga konstruirali su se različiti poželjni spolni identiteti.⁵⁶ L. Čale Feldman i A. Tomljenović kažu da se takvo poistovjećivanje prirode sa ženama, a kulture s muškarcima, zapravo ne poklapa sa 'ženskošću' i 'muškošću' potvrđenima u povijesti jer se tako zataškava ženin bitan udio u kulturi, makar se on svodio samo na majčinstvo, obitelj i kuću, bez kojega ne bi moglo biti složenijih struktura.⁵⁷

⁵⁵ Usp. Galić 2002: 306.

⁵⁶ Usp. Župan 2006: 83.

⁵⁷ Usp. Čale Feldman, Tomljenović 2012: 47.

6. Feminizam

„Feminističkim rječnikom rečeno, rod je 'oblik moći' ili odnos u kojem moć ima rodnu formu.“⁵⁸ Jedno od osnovnih pitanja koje si je barem jednom u životu postavila svaka žena jest: Zašto su žene u skoro svim oblicima društva, pa i u modernim visoko industrijaliziranim zemljama, u neravnopravnome položaju i zašto su njihovi životi ograničeni na poseban način isključivo zato što su žene? U odgovoru na to pitanje nameće nam se i pojam feminizma. Što je to feminizam, odnosno tko je feministica? „Feminizam je pokret za okončanje seksizma, seksističkog izrabljivanja i ugnjetavanja.“⁵⁹ Nisu nužno sve žene feministice i nisu nužno sve feministice žene. I muškarac može biti feminist, i on se može boriti protiv patrijarhata koji ženi oduzima njezino pravo glasa, koji ženama dodjeljuje podređenu ulogu. „Feminizam koristi patrijarhat kao strategijski i politički termin pomoću kojeg se mogu izraziti totalitet opresije i eksploatatorski odnosi koji ugrožavaju žene jednako kao i njegov sustavni karakter.“⁶⁰ Seksizam patrijarhata vidi se, između ostaloga, i na planu rada. Žene i danas nisu jednako plaćene kao muškarci, makar radile na istome radnom mjestu. U 19. je stoljeću situacija bila puno gora, žene su ili bile kućanice, ili su eventualno radile neki posao koji se okarakterizirao kao 'ženski', na primjer šivanje, tkanje, vezenje. Žena koja je tada željela raditi nešto drugo osim biti kućanica ili švelja, koja je željela izaći iz privatne sfere i sigurnosti svoga ognjišta, nazivana je nemoralnom. „Dakle feministkinje se bave spolnom podjelom rada u društvu jer ona, kako se čini, izražava, utjelovljuje te perpetuiru žensku podređenost.“⁶¹ Za Kate Millet, žena feministica samo treba prozreti lažnu ideologiju vladajućega muškog patrijarhata da bi je mogla odbaciti i postati slobodnom.⁶²

Kroz povijest su feministice bivale različito prikazane. One su „žene koje teže muževnosti“⁶³, feministica je „prikazana kao užasna grdoba, nakaza svoga spola, ružna mužača koja, neuspjela u svom spolnom određenju želi postati 'muško', istovremeno mrzeći ga“⁶⁴. Kao da se feministicom postaje zato što nismo fizički dovoljno privlačne ili zato što bismo voljele biti muškarci. Ne, to nije razlog postajanja feministicom. Feministi/ce se bore

⁵⁸ Galić 2004: 308.

⁵⁹ Hooks 2004: 13.

⁶⁰ Galić 2004: 309.

⁶¹ Mackintosh 2013: 206.

⁶² Usp. Moi 2007: 51.

⁶³ Butler 2000: 61.

⁶⁴ Kesić 2008: 12.

protiv onih koji podupiru mušku hegemoniju i heteroseksističku moć da rod postane nevoljom. Zalažu se za jednakost muškaraca i žena na svim područjima života, kako privatnoga, tako i javnoga. Dragojla Jarnević bila je iznimna žena, jedna od prvih feministica u Hrvatskoj. Boriti se protiv podređenosti žena muškarcima sredinom 19. stoljeća bilo je nadasve hrabro. Jarnević je, ponajviše u svome *Dnevniku*, govorila o odnosima između muškaraca i žena unutar društvenih procesa i načinima na koje ti odnosi djeluju na štetu žena. Jarnević je progovorila protiv seksualne dominacije koja se, kako je to rekla K. Millet, „ipak održava kao možda najprodornija ideologija naše kulture te joj pruža njezine najtemeljnije koncepcije moći“⁶⁵. Dragojli Jarnević je pošlo za rukom pružiti otpor pritisku patrijarhalne ideologije, pri čemu je osvijestila vlastitu potlačenost te izrazila svoju suprotstavljenost muškoj moći.

⁶⁵ Moi 2007: 47.

7. Reprezentacija rodnih identiteta u djelima Dragojle Jarnević

Razne su predodžbe muškaraca i žena u Jarnevićkinim djelima, a različite su i njezine reprezentacije rodnih identiteta. Od žene koja je za ognjištem do žene koja radi van kuće, od muškarca koji se bori za domovinu do muškarca koji umire zbog ljubavi. Iz njezinih je djela vidljivo kako se ona sama ne može odlučiti bi li podržavala društvena pravila koja su postojala samo kako bi uspostavila hijerarhiju prema kojoj su muškarci nadređeni ženama ili bi se borila za emancipaciju žena i formiranje društva koje ne vrednuje ljude prema njihovome rodu, već prema njihovim intelektualnim i duhovnim sposobnostima i vještinama. U nastavku će se rada predstaviti primjeri iz Jarnevićkinih djela na kojima vidimo koje je rodne identitete pripisivala ženama, a koje muškarcima. Zbog brojnosti primjera, svako ćemo djelo Dragojle Jarnević obraditi u zasebnome poglavlju.

7. 1. Pjesme Dragojle Jarnević

U prvim pjesmama koje je Jarnević objavila u *Danici*, *Želja za domovinom* i *Domovina*, lirski je subjekt govorio samo o domovini i ljubavi prema njoj, dok se u sljedećim pjesmama „primjećuje trag individualizirana lirskoga glasa koji sudjeluje u opjevavanju domoljublja oplemenivši ga osobnom ljubavnom patnjom“⁶⁶. U potonjim pjesmama Dragojla Jarnević povezuje ljubav prema domu s ljubavlju prema dragome. Pjesma *Cvėtak priateljstva* govori o vijencu cvijeća koje je kao „biljege ljubavi, vėrnosti, ufanja“⁶⁷ žena, lirski subjekt, splela svome prijatelju. Uviđamo kako je taj vijenac cvijeća samo metafora za ljubav koja je nesretno završila: „U ćutljivom sarcu – glavom je klonula / Ljubav i – iz vėnca moga se odkinu, / A za njome, vajme, vėra 'e povenula / I mene ostaveć iz vėnca izginu.“⁶⁸ U pjesmi *Cvėt* lirski je subjekt opet žena, i to žena koja bere cvijeće kako bi ukasila sliku svojega dragog: „Sabirat ću cvėtje bėlo, / Njime resit lėpo ćelo / Slike mile njegove...“⁶⁹ Lirski subjekt cvijeće bere na livadi i tako podržava ono o ćemu je grof Drašković govorio u svome spisu – da se žene, hrvatske žene, trebaju ukrašavati domaćim cvijećem, a ne slijediti modu bećkih ili francuskih ulica. Branjem cvijeća lirski subjekt zapravo iskazuje ljubav. U pjesmama *Kraj jeseni* i *Molba na prolėtje* nigdje nije oznaćeno je li lirski subjekt žena ili muškarac, niti govore o nekoj temi koju bismo mogli povezati s rodnim identitetima.

Pjesma *Udaljenomu prijatelju* ljubavna je pjesma tugaljiva ugođaja koju nam donosi žena kao lirski subjekt. Lirski subjekt prisjeća se divnih trenutaka koje su ona i njezin prijatelj proveli zajedno: „Kad tva pėst me oko tėla / Obuzimljuć njegovaše, / Miso me je onda smėla / Najsretniom pravila.“⁷⁰ Tim nam stihovima Dragojla Jarnević opisuje dodire između dvoje ljubavnika, što je, u vrijeme kada je pjesma nastala, bilo doista hrabro iznijeti u pjesmi. Kao što je i u *Dnevniku* mnogo puta napisala kada je tugovala za svojom prvom ljubavlju, Franjom Redingerom, i ovdje piše: „Sarce moje, svedj, nevino / Za tobom će tužiti!“⁷¹ Time Dragojla Jarnević ponovno podržava ideju o 'ženskoj slabosti', posebice kada se radi o nesretnoj ljubavi. Lirski subjekt je žena i u pjesmi *Moj sanak*. Žena izražava ljubav svome muškarcu tako što opisuje san koji je snila. Opisuje svoga dragog najdivnijim rijećima: „Njegvo oko raj

⁶⁶ Detoni Dujmić 1998: 12.

⁶⁷ Jarnević 1839: 49.

⁶⁸ Op. cit.: 49.

⁶⁹ Jarnević 1842: 87.

⁷⁰ Jarnević 1842: 35.

⁷¹ Op. cit.: 35.

ljubavi bjaše, / Iz koga mi nebo poviraše; (...) Rieči njegve, vrielo od sladkosti, / Opijaše dušu u radosti...⁷² Kaže kako bi bila najsretnija da nikad nije snila taj san, zato što se probudila i njega više nema kraj nje. Zbog tolike tuge i boli u svome životu Dragojla Jarnević često je i u svoje pjesme umetala pesimistične sadržaje.

Pjesma *Moj ljubovnik* zanimljiva je „kao zamišljaj idealnog muškarca u tom izrazito sentimentalnom vremenu“⁷³:

Muž je mio, pun dobrote, / U ljubavi za dom gori; / Sarca, duše sve krasote, Priroda u njemu stvori; / Čista kriepos njega resi, / Postojno zna čvarsto stati; / Da se ruše i nebesi, / On neumie uzmicati. / Svedj on kriepko napried gazi, / Ljubi vieru, a i mene; / Strah prezira, niti plazi, / Čudi 'e ipak umiljene.⁷⁴

U ovoj je pjesmi Dragojla Jarnević opisala svoga ljubavnika, od njegova čela, kose, preko očiju, smješka do čitavoga stasa, što možemo povezati s Lucićevom pjesmom *Jur nijedna na svit vila* gdje pjesnik također opisuje svoju dragu uzvisujući sve dijelove njezina tijela.⁷⁵ Time ona „predstavlja neku vrstu inverzije klasične paradigme starije hrvatske ljubavne poezije, kao i preporodne književnosti koja ju je nasljeđovala“⁷⁶. Naravno, Jarnevićkin je ljubavnik savršen, što tjelesno, što duhovno jer mu je pridodala vrline poput domorodstva i neustrašivosti. Zanimljivo je kako je tekst same pjesme organiziran kao dijalog između žene kao lirskoga subjekta i ostalih žena, odnosno „kao odgovor na 'anketu' među ženama o poželjnom muškarcu iz snova“⁷⁷.

Pjesmom *Nova žetva* Jarnević pjeva o drugačijoj temi – o ljudima, seljacima, koje niti tuča ne može uništiti. Naime, Jarnević nam kroz te ljude donosi primjer 'pravih', vrijednih Hrvata, onih kojima nije teško neumorno raditi i truditi se kako bi uživali u plodovima svojega rada: „Samo stalnost ku imahu, / Pošto pobi sve im grad, / I odlučnost s kom stajahu / Čini žet ih ovak sad.“⁷⁸ Ovime se uklopila u dominantnu svjetonazorsku liniju hrvatskoga

⁷² Jarnević 1843: 1.

⁷³ Tomasović 2011: 88.

⁷⁴ Jarnević 1843: 41.

⁷⁵ O tome svojevrsnome obrnutome (neo/re)petrarkizmu usp.: Coha 2011: 112.

⁷⁶ Coha 2011: 112.

⁷⁷ Tomasović 2011: 89.

⁷⁸ Jarnević 1843: 1.

narodnog preporoda slijedom koje se u prosvjetiteljskome, ali i kršćanskome duhu vjerovalo u ljudski rad, umjerenost, poniznost i poštenje kao jedine jamce ljudskoga boljitka.⁷⁹

Baladom *Vještica* Dragojla Jarnević je, sukladno tradicionalnoj kulturi, prikazala ženu na potpuno drugačiji način, kao vješticu, demonizirala je inače 'slabiji' spol. U pjesmi je vidljivo miješanje prostora zbilje i iracionalnoga, kao i preuzimanje fantastičnih motiva iz usmene književnosti.⁸⁰ Vještica, majka, poziva svoju kćer da zajedno beru korijenje pomoću kojih se prave čudotvorni napitci. Mlada je djevojka prikazana kao plaha, što je u skladu s vladajućom rodnom ideologijom prema kojoj su žene strašljive, nemirne, slabije u svakome pogledu: „Darhtajuć rukom plaha dčeva / Popadne svčćicu, / Nit neznade zašt se lčeva / Suza joj po licu.“⁸¹ Završetak je balade tragičan, ali 'zaslužen': vještica je pronađena mrtva u šumi. To što je žena, vještica, na kraju balade mrtva, samo je još jedan dokaz toga da je patrijarhat prodro duboko i u usmenu, narodnu kulturu (na čijim je temeljima nastala ova pjesma) te da mu Dragojla Jarnević u ovoj pjesmi, a i u nekim drugim svojim djelima, nije uspjela do kraja oponirati.⁸²

⁷⁹ O tome usp. npr. Coħa 2015: 200-202.

⁸⁰ Usp. Tomasović 2011: 90.

⁸¹ Jarnević 1842: 26.

⁸² O tome usp. npr. Zečević 1995/96; Coħa 2015: 304.

7. 2. Domorodne poviesti

Zanimljivo je pratiti na koji su se način razvijale predodžbe o ženama i muškarcima u književnim djelima. Božidar Petrač kaže kako je „[d]o sredine 19. stoljeća u hrvatskoj (...) književnosti trajala i razvijala se ideja o muškarcu kao ratniku, odnosno, ideja o ženi kao njegovoj predodžbi: ta se predodžba o ženi uglavnom temeljila na poimanju žene kao vjerne družice i majke.“⁸³ Takve predodžbe muškarca i žene uočavamo i kod Dragojle Jarnević u *Domorodnim poviestima*, u pripovijetci *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu*. Odmah na početku te pripovijetke pripovjedački glas govori rečenicu kojom odaje čast ženskome rodu:

Na koliko si žene kod mnogih događaja sa srčenošću, hrabrošću i postojnošću slavna i neumrla imena pridobihu, već je opće poznato; i također da su i smrt prezirajući domovinu grlile i radosno se za nju žrtvovala, iza kako osvjedočene bijahu da će za njezinu korist što moći prinijeti.⁸⁴

Jarnević veliča ženu i njeno žrtvovanje za domovinu i u sljedećem citatu:

Slijedeći čin, ponajviše na ženu spadajući, može se također kao žrtva za domovinu smatrati i sjajni je dokaz kako iz ljubavi k ovoj svako ino ćućenje u grudi ljubeće majke i supruge pobijedeno bijaše i njezina vjernost sve nadilaziše što se inače najsvetije u prirodi imenova.⁸⁵

Na prvoj se stranici pripovijetke vidi razlog njena pisanja, Jarnević je željela pokazati kako osim muških junaka, Hrvatska ima i žene koje su spremne umrijeti za domovinu: „...neka se u ovom osvjedoči da ima i Hrvatska u broju svojih junaka također i žena koje radosno za domovinu umirahu, gdje im njezina korist ovako činiti zapovijedaše, i s blagim ćućenjem svoje najmilije na žrtvenik domoljubivosti polagaše.“⁸⁶ Tim riječima Jarnević započinje svoju pripovijetku o žrtvovanju majke za domovinu, majke koja je domovinu stavila na prvo mjesto, čak i ispred obitelji. Otac Lovro prikazan je s jedne strane kao ratnik

⁸³ Petrač 1991: 349.

⁸⁴ Jarnević 1843: 15.

⁸⁵ Op. cit.: 15.

⁸⁶ Op. cit.: 15.

koji bi za domovinu napravio sve („Moj ćako me nauči ljubiti domovinu...“⁸⁷), a s druge kao uplašeni otac koji se brine za suprugu i dijete. Lovro je uzeo Zorku i sina i krenuo na put kako bi pobjegao Turcima. Bježeći, smirivao je suprugu koja je cijelo vrijeme plakala. No, Turci su ih uhvatili i odveli u svoj tabor. Tu započinje prava priča, prava borba majke Zorke sa sudbinom. Na pašine riječi neka ona nagovori supruga da im pomogne pobijediti Hrvate, Zorka mu odgovara: „'Lukav li si, brajne,' prihvati onda, 'zar nije njegova domovina i moja; ne teče li i u meni hrvatska krv kao što i njegovih žilah pa bi ti tada od mene zahtijevao da učinim čemu se on punim pravom odriče; zaista pašo! i u meni se varaš!'“⁸⁸ U cijeloj pripovijetci najzvučnije su rečenice:

Prijeti, pašo, kako ti drago, ti ga nećeš nestalna praviti; ljubav i vjernost za domovinu mu je prevažnija, i toga radi će sve muke lasnije podnašati. Dužnost mu je život supruge i djeteta štediti, nu jošte veća domovinu cijeniti, i za njezinu korist svaku inu odsloniti. On je muž, i ne nadaj se da ćeš u njega manje postojnosti naći nego što u mene. Ja ću znati umrijeti, umjeti ću prezirat muke; nu ne bi umjela gledati da on jednog života radi nebrojene od svoje braće žrtvuje, ne bi umjela gledati kako bi u svoju domovinu dušmana vodio da hara i pali, da gazi polja, i da pod njegovim mačom uzdisaju djeca i djevojke, da pada staro i mlado. Idi, pašo, ne ludi, ovo ti nećeš od njega dobiti!⁸⁹

Lovro je bio taj koji se kolebao u svojoj odluci da prije umre, nego da pomogne paši: „Radosno, bez ikakve muke osjećati, bi on bio umirao, da mu nije bilo dijete i suprugu za mučiti odlučeno...“⁹⁰ Zorka je ispala junakinja, spremna žrtvovati sve za domovinu:

Neću, neću! neka me slobodno umori; dijete, supruga, sviju neka nas muči, na kolce nabija, i što mu izvolji, nu izdajice domovine biti nećemo. Za tri života ne smije tisuće od naše braće pasti; i samo da nas izbavimo, dušmanu pokazati kako bi mogao lasnije domovinu harati.⁹¹

⁸⁷ Jarnević 1843: 25.

⁸⁸ Op. cit.: 25.

⁸⁹ Op. cit.: 27.

⁹⁰ Op. cit.: 27.

⁹¹ Op. cit.: 29.

Ađimir, poturčeni Hrvat, pokušao je kod paše izmoliti njihovo puštanje naglašavajući Zorkinu odlučnost da ne izda domovinu:

Gospodaru, pošto sam ja vidio kako je ona muke prezirala, kako ona najdragocjenije blago, dijete, supruga i svoj život smrti posveti samo da ju ne stigne ukor da je domovinu izdala i za prigodu radosno hvatala gdje bi tisuće od svoje braće maču izručila da sebi život izbavi. (...) Žena, slaba jedna žena žrtvuje svoj život, zataji sve materinsko ćućenje u svojoj grudī, i vjernost i dužnost za domovinu pripravna je svojom krvlju zapečatiti...⁹²

Na kraju, Zorka pada kao žrtva svoje vjernosti i dužnosti, a Zrini joj podiže grob. Nira Yuval-Davis kaže da su žene, „i individualno i kolektivno, postavljene kao simboličke nositeljice identiteta i časti kolektiviteta“⁹³ te da je upravo lik žene majke onaj koji „simbolizira duh kolektiviteta“⁹⁴. Zorkom je Dragojla Jarnević prikazala lik žene koji predstavlja čitavu zajednicu i ujedno i čast te zajednice. U Zorki se spajaju dva tipa žene koja nam navodi Božidar Petrač. Osim što je majka koja bi sve učinila za svoje dijete, Zorka je i junakinja. To je taj drugi tip žene, karakterističan za cjelokupnu stariju hrvatsku književnost, žanrovski osobito razvijen i dominantan u epskome ili dramskome pjesništvu.⁹⁵ Zorka je tip junačke žene, jake i uzorne ženske figure koja se žrtvuje za neko opće dobro, za zajedničku, ugroženu, nacionalnu stvar. „Epska vizija svijeta zahtijeva zrelu, sabranu, junačku ženu koja u sebi personificira sve vrijednosti i svojstva nacionalnog oslobođenja.“⁹⁶ Dragojla Jarnević uspjela je u liku Zorke sačuvati onakav tip žene za koji B. Petrač kaže da je sa svim pozitivnim svojstvima i vrijednostima prisutan u cjelokupnoj hrvatskoj književnoj baštini.⁹⁷ To je tip žene majke, čuvara obiteljskoga ognjišta i nacionalnoga bića, tip žene kao nositelja i promicatelja čistoće i nevinosti. Majke su trebale biti ključan čimbenik u reprodukciji nacionalizma i nacionalne kulture. Mit o ženi kao majci, 'nositeljici obitelji', često se promovira u javnome diskursu.⁹⁸ U ovoj je pripovijetci žena ta koja je obranila domovinu, što

⁹² Jarnević 2000: 34.

⁹³ Yuval-Davis 2004: 64.

⁹⁴ Op. cit.: 64.

⁹⁵ Petrač 1991: 350.

⁹⁶ Usp. op. cit.: 351.

⁹⁷ Usp. op. cit.: 352.

⁹⁸ Usp. Potkonjak 2008: 85.

je različito od većine literarnih djela u kojima je žena ta koju se treba braniti jer ona za nacionalistički diskurs predstavlja čast zajednice i nositeljica je identiteta kolektiviteta. Zorka nije prikazana u podređenome položaju, kao slaba. Dakle, to je u suprotnosti s predodžbama koje podrazumijevaju žene kao slabije i nezaštićene, a koje muškarce poistovjećuju sa snagom.⁹⁹ Dragojla Jarnević je likom Zorke podržala trend koji su započeli hrvatski preporoditelji, a to je da žena, Hrvatica, bude njegovateljicom hrvatskoga jezika, čuvaricom obiteljskoga odgoja, odgojiteljicom nacije, uzornom suprugom, požrtvovnom majkom, promicateljicom hrvatstva, uzorom moralnoga ponašanja, borkinjom za ženska prava.¹⁰⁰ O uključivanju žena u preporodna strujanja pisao je i grof Janko Drašković u svojem djelu *Ein Worth an Ilyriens hochherzige Töchter* iz 1838. godine. „Intelektualna je elita držala da se u žena i djevojaka mora poticati nacionalna svijest kako bi u tom duhu odgajale svoju djecu i moralno podržavale svoje muževe.“¹⁰¹ Preporoditelji su shvatili da je potrebno ojačati nacionalnu svijest svih slojeva hrvatskoga društva, a to je mogla samo hrvatska žena – majka, majka koja je od rođenja uz kolijevku svojega djeteta i može buditi u njemu toliko potrebnu nacionalnu svijest, ljubav prema Hrvatskoj i spremnost na žrtvu. Tu je potrebu prepoznala i Dragojla Jarnević te je stoga Zorki dodijelila ulogu kakva se inače dodjeljivala samo muškarcima.

Što se tiče druge pripovijetke u *Domorodnim poviestima*, u *Oba prijatelja* nemamo toliko reprezentacija rodnih identiteta. Milovan i Nikola dva su prijatelja koji su željeli jedan za drugoga žrtvovati svoj život, iako su se posvađali oko djevojke. Glavni su likovi prikazani kao ponosni, stasiti junaci, spremni na žrtvu za prijatelja, iako to ovaj drugi od njih nije tražio:

Viećnici se stanu medjuše prepirati, i na pokon kaže opet predsjednik: 'Zašto odèržavate ubojstvo buduć oba krivci niste?' 'On bi rado za mene stajati,' prihvati Milovan. 'Nije istina, milostiva gospodo! on hoće za mene da umre!' opet Nikola.¹⁰²

Među likovima postoji i izrazitija spolna diferencijacija, ovisna o kakvoći emotivna naboja. „Naime, većina muških likova sklona je jakim strastima koje im ne ostavljaju dovoljno prostora za slobodno djelovanje. Ženski su likovi podložniji pritajenim tjeskobama,

⁹⁹ O sličnim motivima, tj. o roditeljskim i uopće ženskim ('amazonским' i inim) žrtvama za domovinu u preporodnoj prozi usp. npr. i Coha 2015: 318-322.

¹⁰⁰ Usp. Šego 2011: 150.

¹⁰¹ Op. cit.: 144.

¹⁰² Jarnević 1843: 54.

ljubavnim patnjama, osjećajnim kolebanjima, svladavanju vlastitih loših poriva.“¹⁰³ Tako je i u ovoj pripovijetci, muški likovi reagiraju naglo, instinktivno, bez razmišljanja, zato je i došlo do ubojstva grofa Bertonija od M.....so. Jedina žena kojoj se posvećuje više pažnje u ovoj pripovijetci je Angjelia. Angjelia je nesretna djevojka koja je bila prisiljena pobjeći iz domovine, neprestano tuguje za prošlim vremenima i boji se da će je grof uhvatiti, a kada biva uhvaćena i utamničena ona i dalje samo plače: „Angjelia se plaćuć po postranoj tamnici obazre; darktajuća siedne na svezičić slame u jednom kutu, i strahom verigu smotri, koja se, viseći na debeloj kariki iz stiene, nuz nju pružaše.“¹⁰⁴

Takvu su sliku žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća kreirali uglavnom muškarci – zato je ona za ženski rod često i diskriminirajuća. Samo Angjelijino ime možemo povezati s njezinom osobnošću. Ona je jedan tip ženskoga lika o kojem nam posebno govori i Krešimir Nemeć. On razlikuje četiri temeljna tipa ženskih likova, a to su: kućni anđeo/ svetica/ progonjena nevinost, fatalna žena (*femme fatale*), produhovljena, boležljiva, krhka žena (*femme fragile*), žena na putu prema samosvijesti, subverzivna žena koja raskida s patrijarhalnim, moralnim i klasnim ogradama.¹⁰⁵ Angjelia je, prema tome, prvi tip lika, ona je anđeo, čista, nevina, moralno postojana, vjerna, skromna, stidljiva, nježna, dobra djevojka koju zli muškarac želi podrediti sebi i biti joj gospodarem. „Takvi ženski likovi u svakome trenutku djelatno potvrđuju principe i vrijednosti kršćanskoga moralnog kodeksa.“¹⁰⁶

Predodžbu žene Angjelie mogli bismo povezati s Jarnevićkinom pjesmom *Želja za domovinom*. Angjelia žali za svojom domovinom kao i lirski subjekt, odnosno žena u pjesmi *Želja za domovinom*:

Ovako prieko pućine vireć spomienne se mladjanah svojih godinah i onih livadah med koji mi je iz dicteta dievojkom postala, i oko joj se u vrielih suzah raztopi. Čeznuvši protegne ruke proti zapadu i bolno izklikne: 'O domovino moja! o kolievko dietinstva moga! očuli te ikada već vidieti, i med cvietjem tvojih livadah se uzradovati!?'¹⁰⁷

¹⁰³ Detoni Dujmić 1998: 83-84.

¹⁰⁴ Jarnević 1843: 50.

¹⁰⁵ Nemeć 2012: 101.

¹⁰⁶ Op. cit.: 101.

¹⁰⁷ Jarnević 1843: 31.

Lirski subjekt u pjesmi također plače za domovinom i nada se skoromu povratku u nju: „Jer je želja suzama ga oblila - / Oh! za milom Domovinom.“¹⁰⁸ Ista je situacija i u pjesmi *Domovina*. Kako kaže Dunja Detoni Dujmić, „u takvom pjesničkom tekstu dominira ideja-slika te ona, uz neposrednu naivu u osjećajima i mislima, odašilje etičnu poruku o dužnosti prema napuštenoj i dalekoj domovini.“¹⁰⁹

U trećoj pripovijetci u *Domorodnim poviestima, Povodkinje pod gradom Ozlom*, glavni je ženski lik djevojka imenom Ružica. Zanimljiv je opis njezine ljepote:

Neobična lepota, skojom Ružica, kao bit je inoga svieta sievaše, priečila je otcu da joj nije dao s nikime občiti. Kao vitka jela biaše ona od miloga uzrasta; iz oka sievaše modri hram nebeski, i čistoća duše i nježna stidljivost poviravaše iz ovoga sèrcala njezinog unutèrnjeg.¹¹⁰

Dragojla Jarnević ovim opisom naglašava Ružičinu i vanjsku i unutarnju ljepotu. Ružicu bismo također mogli povezati s Angjeliom iz prethodne pripovijetke, Ružica je isto dobra, nježna, čista, nevina, stidljiva te posjeduje sve ostale karakteristike koje su početkom 19. stoljeća bile poželjne za jednu djevojku ili ženu. Izdvajamo i situaciju iz pripovijetke u kojoj je Ružici palo veslo iz ruku u vodu, a ona je krenula moliti: „Ovako nalikovaše ona molećemu Angjelu i njezina slika opomenjaše na ini, bolji svet.“¹¹¹

Ono što ne čudi u ovoj pripovijetci je situacija u kojoj otac ograničava kćer, brani joj izlaske iz kuće, razgovore s mladićima. Ružica se svome ocu mora pokoriti u svakome pogledu. To je još jedna karakteristika patrijarhalnoga sustava; otac je glavni, kćeri su podređene. Otac naređuje, kćeri slušaju. Iako je u ovoj pripovijetci uzrok očevih zabrana bio zapravo strah od nečega mističnog, odnosno od povodkinja koje uzimaju u svoj svijet sve koji slušaju njihov pjev, to nas ne sprječava da u pripovijetci uvidimo odraz stvarnosti. Dragojla Jarnević sudbinu je mnogih djevojaka 19. stoljeća opisala upravo u ovoj pripovijetci. I Žarana Papić govori o tome, kaže da se u društvu 'prirodno' od žene očekuje da bez pogovora prihvati svoje ograničenje na privatnu i reproduktivnu funkciju te da 'šutljiva žena' čini 'stup patrijarhata'.¹¹² Ružica pokorno sluša oca, i većina je djevojaka tada pokorno slušala svoje

¹⁰⁸ Jarnević 1965: 11.

¹⁰⁹ Detoni Dujmić 1998: 12.

¹¹⁰ Jarnević 1843: 134.

¹¹¹ Op. cit.: 142.

¹¹² Usp. Papić 1989: 59.

očeve, neovisno o tome što su one htjele u životu. Ne, one nisu smjele ništa htjeti, u njih je usađeno mišljenje da otac zna najbolje i da očeve savjete treba slušati. Tako i Ružica misli:

U duhu nevino diete a na godinah prispievša dievojka, sklanjaše se ona slipeo u volju otca, i premda joj nedokučljivo biaše, zašto ju otac od drugih odielivaše, ipak joj nikada na um nepadne, da bi mu bila nepokorna; ona ga tiho posluhne i pustjaše se dobrovoljno ravnati.¹¹³

I kad ju je Radovan molio da izađe iz kuće jer je htio vidjeti njezinu ljepotu, ona mu odgovara: „Ta nemojte boga vam! ja prieko zabrane otca nesmiem!“¹¹⁴ Ipak, Ružica je prevezla Radovana na drugu obalu, othvala se očevim zabranama. Čak nije niti priznala odmah ocu što je učinila, bojala se kazne da je ne pošalje teti zato što se družila s mladićem.

Na kraju je Ružica ipak kažnjena jer nije slušala očeve riječi, a posebno je zanimljiv taj problem 'ženske krivice'. Ružičin otac rekao je Ružici kako je za svoju nesreću kriva ona sama i njezina „nesmotrena nemarljivost“¹¹⁵, a Ružica je u to povjerovala. Osim Ružičine krivice, tu je i grofičina krivica. Na početku pripovijetke saznajemo da groficu „izdajstva radi strašna smert ovdie stignu“¹¹⁶. 'Kriva' je bila i Ružičina majka što je s povodkinjama sklopila savez, zato je i kažnjena smrću. No, postoji i drugi aspekt krivice, ona ne mora biti samo 'ženska'. Kriv može biti i Ružičin otac i njegova „odveć velika ljubav“¹¹⁷ kojom je objašnjavao Ružici svoju brigu za nju. U tome slučaju Ružičina nesreća ne bi bila kazna za njezinu (žensku) neposlušnost, nego za očevu (maskulinu, patrijarhalnu) kontrolu i ograničavanje njezine (ženske) slobode.¹¹⁸

Posebno je zanimljivo to da se, osim što je ograničava glede druženja s drugim ljudima, posebice mladićima, otac prema Ružici ponaša kao da je, u neku ruku, sin. Uči je upravljati veslom i prevoziti čamce, što u ono vrijeme nikako nije bio posao za žene. To Ružici govori i Radovan: „Ja vidim krasna dievojko, da ovaj posao za tebe nije, i da bi ti se liepše u našem gradu pristojalo, gdje bi sa zlatnom žicom na djerdjevu veziti mogla.“ Radovan

¹¹³ Jarnević 1843: 134.

¹¹⁴ Op. cit.: 139.

¹¹⁵ Op. cit.: 162.

¹¹⁶ Op. cit.: 131.

¹¹⁷ Op. cit.: 162.

¹¹⁸ O tome usp. na sažecima predavanja s kolegija "Žanrovi hrvatske preporodne književnosti" doc. dr. sc. Suzane Coha, dostupne na internetskoj stranici „Omega“ Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

očito podržava tada vladajuću misao o tome da su 'ženski poslovi' tkanje, šivanje i vezenje. Za njega je žena koja se bavi ručnim radom idealna žena, žena koja obećava vjernost i stabilnost.¹¹⁹ Ručni je rad oduvijek opisan kao 'ženski' posao. Kako kaže Župan: „Spolno određenje ručnog rada primjer je kulturalne konstrukcije ženskosti.“¹²⁰ O tome govori i Svetlana Slapšak kad kaže da je sudbina ručnoga rada upisana „u suptilnu politiku hvatanja žena u zamke njihovih tradicionalnih uloga i njihovih zadovoljstava“¹²¹.

¹¹⁹ Zanimljivo feminističko čitanje ovih tradicionalnih ženskih poslova vidi u: Slapšak 2001: 246-250.

¹²⁰ Župan 2006: 54.

¹²¹ Slapšak 2001: 246. O ručnome radu vidi i: Coxa 2011: 110-111.

7. 3. *Dva pira*

Roman Dragojle Jarnević *Dva pira*, objavljivan u nastavcima u časopisu *Domobran* 1864., drugi je roman u novijoj hrvatskoj književnosti. Ipak, iako pisan s pozicije gdje nije postojao uzor kojega bi se trebalo slijediti, nagovještuje narativne tehnike Augusta Šenoa, 'velikoga oca' hrvatskoga romana.¹²² Jarnević je sa svojim muškim kolegama, sudjelujući u nastajanju prvih modernih romana na hrvatskome jeziku, pokušala pokrenuti nacionalnu romanesknu tradiciju. Premda je njezin opus bogatiji pripovijetkama, izbor romana kao žanra, njezino poštivanje konvencija romantičarskoga nacionalizma, kao i njezino postupanje sa ženskim likovima trebalo bi se tumačiti unutar struktura dominacije artikulirane društvenim odnosima. Zato će u daljnjem radu na analizi romana *Dva pira* fokus ponovno biti na rodnim identitetima i ulogama koje je Dragojla Jarnević pripisivala ženskomu i muškomu rodu, a značajno je to da su svi pripisani identiteti, bilo muškarcima, bilo ženama, bili u službi domoljublja.

U ovome bismo romanu ponovno mogli govoriti o simbolici imena, odnosno stanovitoj nominalnoj karakterizaciji. Petar, imućni hrvatski seljak, preziva se Bogatović. Njegov vlastelin je Nehajković, susjed Nepravdić, a Bogatovićev se zet preziva Kukavčić. Nehajković je bio vlastelin, surovi vladar koji je stao na ugarsku stranu, zanemario je svoje podrijetlo, svoje hrvatstvo. Nije mario za Hrvatsku, već se priklanjao onima od kojih je očekivao veću zaradu. Nepravdić je bio općinski sudac koji nije dopustio kćeri Maksici udaju za Ivana Bogatovića, budući da je Bogatović bio žestoki hrvatski nacionalist, a Nepravdić gorljivi unionist, ili kako ga je Bogatović nazvao, izdajica svoje domovine. Dok se o prezimenima Nehajkovića i Nepravdića može govoriti da odražavaju karakteristike svojih likova, za Bogatovića i Kukavčića to ne možemo reći. Bogatovića ne možemo opisati samo njegovim bogatstvom. On je, prije svega, bio otac koji je svoju djecu obožavao i njihove vrline uzvisivao u nebesa. Tipično za diskurs koji smatra da je održavanje i povećanje populacije nacionalnoga kolektiviteta ključno za nacionalni interes, u Jarnevićkinu romanu jest Bogatovićevo doživljavanje njegove djece kao nacionalnoga blaga. Bogatović drži strastveni govor na dan vjenčanja svoje najstarije kćeri, koji je ujedno i dan rođenja njegove najmlađe kćerke:

¹²² Usp. Klepač 2012: 139.

Eto jih svih deset, pa tko će reći, da nije Pero Bogatović sretan otac i suprug! Osam sinovah, osam sivih sokolovah, a dvije kćeričice, dvie nježne golubice. (...) Nadam se, da ćete biti ogledalo svih sinovah hrvatskih u ljubavi i vjernosti za domovinu... (...) a moje kćerke prednjačiti će svojim sestram po rodu i krvi u svakoj krieposti; neće se u njih smeti izgubit značajnost hrvatska, a tako i treba da bude; držati se vjerno svoga a tuđe odstraniti.¹²³

Bogatović je bio spreman učiniti sve za svoju djecu, zato mu ništa nije moglo nadoknaditi gubitak sina Slavka za kojega su mislili da je stradao u požaru: „Stenjući plakaše debele suze... (...) Zatim posrne van; čuli su ga od daleka, kako u neizrečenoj boli jauče i vriska.“¹²⁴ Muškarac koji se ne stidi plakati za svojim djetetom i suprugom, muškarac je vrijedan divljenja. Dragojla Jarnević nam primjerom Bogatovića želi prikazati savršenoga oca, strastvenoga domoljuba koji je svoje domoljublje prenio i na svoju djecu. Zato je Bogatović bio presretan kada je Jelena, njegova kći, pronašla supruga koji je dijelio njegovo oduševljenje narodnim: „Vatren domoljub nije se otimao slaviti pir po narodnu, te prista uz tasta si, koj sav pir uredi na narodnu.“¹²⁵ Zanimljiv je opis mladenaca koji nam Jarnević daje:

Krasno li bijaše to dvoje: mladoćenja i mlada! On vitka, visoka uzrasta, bieloputan, modrook i plavokos; odieven na narodnu: modrimi hlačami modrim prsnjakom i smedjom surkom; sve bje ukusno obšiveno bielo-crvenim gajtanom; na glavi bijaše mu crvenkapa obšivena srebrnom srmom. Mlada mu crnomanjasta a modrooka, nalikovaše doista kipu bogorodičinu u župnoj crkvi – sa bogatim viencem i partom.... (...) Na prvi pogled moglo se smotriti u obijuh, da jih ozivljuje jedna misao, i da dišu jednim duhom; jer jim bijaše u volji jedan način pirovanja – a usta jim zboriše samo hrvatskim – materinjim jezikom....¹²⁶

Jelena i Jurica opisani su kao doista vrijedni ljudi, iskonski domoljubi koji domovinu stavljaju na prvo mjesto. Roman pisan od strane vatrene ilirkinje u doba hrvatskoga narodnog preporoda nije mogao govoriti ni o čemu drugome osim o ljubavi prema domovini. Dakako da je Jarnević u svoje djelo upisala i razne ljubavne zaplete, no oni su bili u svrhu potvrđivanja

¹²³ Jarnević 17. svibnja 1864.

¹²⁴ Op. cit.: 19. svibnja 1864.

¹²⁵ Op. cit.: 14. svibnja 1864.

¹²⁶ Op. cit.

nacionalne svijesti i ponosa. Kako kaže starješina na Jeleninu i Juričinu piru: „Da Bog dao, napredovali svoga vieka u svačem dobru i nikad jih nenašla tuga; rodili djecu svu na slavu i čast mile nam domovine, i nikada se nezaboravili, da su hrvatska djeca!“¹²⁷ Mladi ne smiju zaboraviti odakle dolaze, oni i svoju djecu trebaju odgajati u nacionalnome duhu.

Kako priča dalje teče, pobliže se upoznajemo s Jelenom. Zanimljivo je kako njena majka nije bila zato da se Jelena obrazuje:

Mati nije bila zato, da bi se Jelena učila u Karlovcu, te je branila otcu sa svom silom, da ju u varoš nepošalje; vidješe bo, da joj se već dva sina vratiše iz naukah nekako slobodoumna i da djevojče uz njih pristajase u mnienjaih kao i govorih, ali baš to podbode otca da ju je odveo bratu si, da od njega polazi učionu.¹²⁸

Iako majci Bogatovićevih nije pridana prevelika važnost u samome romanu (ona umire od boli za sinom Slavkom već na početku romana), značajno je kako se kroz samo jednu rečenicu može vidjeti njezino opredjeljenje da kćerima, pogotovo kćerima seljaka, nije potrebno obrazovanje jer one mogu biti samo supruge, majke i domaćice za što obrazovanje nije potrebno. Jelenina je majka bila ta koja joj je branila obrazovanje smatrajući kako jedna djevojka ne treba misliti svojom glavom. Bogatović se tome usprotivio, a na neki je način čak i ponizio vlastitu suprugu kazavši da se i ona trebala obrazovati jer bi mu tada bolje kuhala i ljepše sašila košulje, i poslao Jelenu u škole:

Jela je za svaki nauk sposobna a u mene se nalazi sredstvah, da učiti može; - krivo imaš, kad misliš, da se seoskomu djevojčetu netreba naukah da si se ti što učila, bolji bi ja imao objed, a i košulju ljepše sašitu.¹²⁹

Jelena je dokazala kako otac nije pogriješio što je vjerovao u nju:

Bistroumnost dvanaestgodišnje djevojke shvati na hitro vladajući duh, i puno dušom prigrlji svaku priliku, da radi u napredku. Ni jedan razgovor nije poveden, kojega nebi bila dobro promotrila, svaku uzvišenu misao shvatila i svoga duha obogatila krasnimi ideami; prosvjeta naroda bijaše joj želja, i da je mogao biti čin kao što je pomisao, za

¹²⁷ Jarnević 14. svibnja 1864.

¹²⁸ Op. cit.: 23. svibnja 1864.

¹²⁹ Op. cit.

stalno bi bio narod u njezinoj želji u jedan mah prosviećen, velik, slavan, bogat, ukrašen sa svimi prednostmi, što jih može imati u najglasovitijih narodih; na sve to joj osta pusta želja i nije mogla na ino, vež prionuti uz sredstva, koja bi tomu iole pomagala; jer mislila je u sebi, ako se čestice nebudu kupile, neće biti nikada cielosti. – Zrno zrnu pogača – kamen kamenu palača. – I doista nastojaše izpuniti djevojčica zadaću svoju, ne da bude iskrenom domorodkom? – jer to je svaka već domoljubkom – koja neosjećaše i nemisljaše ino, već kako bi mogla na slavu, čast i napredak svoga doma i roda poslovati.¹³⁰

Budući da su to bila vremena kada se slavenski duh tek počeo buditi, Jelena je bila zaista lik žene ispred svoga vremena. Kroz lik Jelene Jarnević kao da donosi i dio sebe, dio koji smo imali prilike upoznati kroz čitanje *Dnevnika*. Jelena je stekla prijateljicu Anku i njih su dvije dane provodile učeći hrvatski jezik i čitajući *Danicu* i *Narodne novine*:

...ali zanešena kao i Jelena, a disahu jednim duhom, i najmilija bijaše jim poslije školskih naukah zabava da uzmu Danicu ilirsku u ruke učiti iz nje protumačene i obilježene rieči pa jih sastavljati u govore. Milina doista bijaše gledati i slušati ove dvie djevojčice u razgovrih, kakova su one snovale budućnost svojoj domovini; odbacivale su tuđe običaje, tuđe nakite i mode pa si odabirale smilje i kovilje kao domaći cvjetak i kitile si kose, upletene na narodnu.¹³¹

Divna Zečević nam govori o literaturi koju su u preporodno doba smjele i trebale čitati hrvatske žene:

U doba ilirskoga preporoda žene su bile pozivane na čitanje i širenje hrvatske knjige u prvom redu zato što su bile promatrane u ulozi odgajateljice djece, svoje i tuđe, pa je bilo od osobitoga značenja da majke ne čitaju tuđinsku literaturu nego pisanu na hrvatskom jeziku kojim će se obraćati novim naraštajima.¹³²

Širenje hrvatske knjige među ženama nije trebalo poticati njihov individualni razvoj, već u njima naći posrednike preko kojih će nacionalne ideje biti prenesene na potomstvo.

¹³⁰ Jarnević 23. svibnja 1864.

¹³¹ Op. cit.

¹³² Zečević 1985: 10.

Politika preporoditelja bila je to da su demonizirali žene 'tuđinskoga' duha koje su upropaštavale svoje muževe te su opisivali ideal hrvatske domoljubne žene. Istovremeno, 'ljepši' se spol također osuđivao zbog čitanja stranih romana i časopisa pa se kvalitetnim hrvatskim časopisima željelo istisnuti utjecaj što su ga na hrvatske žene imali, primjerice, njemački romani. Zato je i Jarnević svojom Jelenom promicala 'pravu' hrvatsku ženu kojoj nije do ukrašavanja tijela nakitom ili odjećom, već do uzvisivanja narodnih običaja. Nakon izlaska Draškovićeve spisa o kojemu je već bilo riječi, kojim je promicao ulogu žena u preporodu, žene su se počele odijevati u narodne nošnje, odijevati surke i na glave stavljati poculicu. Počele su učiti i govoriti hrvatski jezik, čitati hrvatske knjige i časopise, pjevati hrvatske pjesme, dopisivati se na hrvatskome, a neke su se počele baviti književnim radom. Tako i Jelena i Anka rado ukrašavaju kose smiljem, rado čitaju hrvatske časopise i uživaju u pjevanju hrvatskih pjesama. Jurica, Ankin brat, bio je jedan od primjera koje je Jelena odlučila slijediti u svojem domoljublju. On ju je savjetovao da se više posveti hrvatskome jeziku: „Slavjanski narod je od vjekovah slavan, pa se možeš punim pravom ponositi, što si diete toga naroda: neimaš li narodnoga ponosa, tad neznaš, što je poštena ćut u grudih, i vaj tebi, kad se povedeš sa nevjerom.“¹³³ Jurici se Jelena svidjela odmah na prvu: „Njemu priviknu Jelena živahnom svojom mečtom, umnimi razgovori i čednim dražestnim ponašanjem; na tiho stvoren uzor o budućoj drugarici života uživotvori mu se u Jeleni i odluči ju povesti onim pravcem, kojim će imat postati izvrstna žena.“¹³⁴ Jelena je, koliko god voljela domovinu i željela promicati narodnost, sumnjala u svoje sposobnosti jer je smatrala da žene ne mogu pomoći narodu:

...nas žene netrebaju muževi nigdje kod viećanja ni u bojevih, pa s toga mislim, da se toliko uz narodni duh nemoramo držati. Muž stoji za narod a žena ne; nam je nadgledati kuću i brinuti se za svagdanje muževe potrebštine.¹³⁵

Likom Jurice Dragojla Jarnević uspostavlja sliku muškarca novoga doba, muškarca koji je svjestan vrijednosti žene, kao i njenih sposobnosti koje mogu pomoći u širenju nacionalne svijesti i ponosa:

¹³³ Jarnević 24. svibnja 1864.

¹³⁴ Op. cit.

¹³⁵ Op. cit.

Kako si ti Jeleno čudna! ele misliš, da žena nemože u narodu koristiti? zar se može samo u boju i vieću koristit narodu? – Kad žena skromno posluje u domaćem krugu, umno i čedno odhranjuje kćeri, a sinove potiče na hrabrost, sve pako uči ljubiti svoj dom, uči, kako se ima svako napose smatrati za udo cieloga naroda, niti se otimati rodu, od kojega proizlazi.... Umne su žene već odlučivale sudbinom čitavih narodah i isti život žrtvovala, kako sam čitao u povjesti, pa kako da nebi i žene imale pojmiti uzvišenu ideju narodnosti.¹³⁶

Jurica tim riječima podržava ulogu žene koju smo mogli vidjeti i na primjeru Zorke iz *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu*. 'Izvrсна' je žena ona koja njeguje hrvatski jezik, promiče hrvatstvo tako što djecu odgaja u hrvatskome duhu, žena koja je uzor moralnoga ponašanja, usto i majka koja se žrtvuje za djecu. Jelena je shvatila Juričine riječi i počela vjerovati u važnost ženine uloge za preporod:

...i Jurica isto tako kaže, da domovina nemože napredovati, dok za nju i ženske nepočnu raditi; to se razumieva, dok one domorodnim duhom nestanu odisati, i neprionu posve uz materinji jezik, njegujuć da i obradjuvajuć njegovo polje.¹³⁷

Bogatović je bio nemalo iznenađen takvom promjenom svoje kćeri, zabrinuo se troši li više vremena na sanjarenje ili na učenje:

To je vrlo liepo, koje pjevat znate, ali moje diete, meni se čini, da ćeš se ti na takov način u Karlovcu više naučiti pjevati nego-li što koristna. A ručno djelo, a kuhinja? – Ja sam te doveo u Karlovac, da mi se liepo naučiš, kako se šije, kuva, pere, a ne kako se pjeva; diete, ti znadeš stotinu pjesmicah, pa si jih možeš po volji pjevati u svako doba dana, a ne da još s takovim naukom tratiš vrijeme.¹³⁸

U 19. stoljeću u Hrvatskoj školovanje žena uglavnom je bilo u funkciji odgoja i obrazovanja dobrih supruga, nacionalno svjesnih majki i spretnih kućanica. Vidimo kako se Bogatović brine da će mu kći zanemariti svoje 'prirodom' određene uloge supruge, majke i domaćice. Bogatović se brine za svoju kćer, osim zato što je žena, i zato što je seljanka. Tu

¹³⁶ Jarnević 24. svibnja 1864.

¹³⁷ Op. cit.: 25. svibnja 1864.

¹³⁸ Op. cit.: 30. svibnja 1864.

uočavamo segregaciju, ne samo prema rodu, već i prema staležu. Jeleni, kao kćeri jednoga kmeta, nije potrebno toliko se boriti za domovinu, jer seljanka domovini nikako ne može pomoći. Tada vladajuće mišljenje bilo je da je na seljanki samo da brine o gospodarstvu i svojem suprugu, da muze krave i peče pogaču. Ipak, Bogatović je dopustio Jeleni udaju za Juricu jer ga je oduševila njegova iskrena ljubav prema domovini.

Preko Jelene upoznajemo se s još jednim veoma važnim ženskim likom u romanu, a to je Blaženka Nehajković. Blaženku je otac, kao pristalica Mađara i protivnik slobode Hrvatske, obrazovao u mađarskome duhu, kupovao joj knjige na stranim jezicima: „Dade ju odgojiti na francezku i ovo odgojivanje podje mu po sve za rukom“¹³⁹, i odgajao je tako da ne mari za hrvatstvo: „...bivša uzobražena većom stranom u duhu francezkom i njemačkom, nije imala pojma o narodnosti nikakvoj...“¹⁴⁰ Blaženka je čula za Jelenu, njih su se dvije sastale, a Blaženka je nagovarala Jelenu da uči mađarski, ali ju je ova ukorila kao prava domoljupka:

Čudim vam se, gospodično, da se vi otimljete svojini, koja ste dosta izobražena. s tim više, što je vaša obitelj od pamtivjeka hrvatska i upravo se hrvatskim imenom piše. Da ste za svojinu, prigrlila bi vas domovina kao diete vjerno i plemenito – a tako će vas imati svak poštenjak prezirat i domovina stidit se.¹⁴¹

Blaženka se na to uvrijedila i branila je mađarski jezik, a Jelenu je otjerala s dvora. Kako priča dalje teče, saznajemo da su Nehajkovića njegovi kmetovi zamrzili te da je on došao na lukavu ideju da preko Mirka, Bogatovićeva sina župnika, ponovno zadobije vlast nad kmetovima. Mirko Bogatović još je jedan primjer domoljuba. On nije htio pristati na vlastelinovu ponudu da, u zamjenu za mjesto župnika, pristane biti uz Mađare: „...krv mu uzkipi u žilah a oči stanu vatru sipati; tresase se kao groznicom, dah mu se uzkrati; nije mogao da sluša dalje...“¹⁴²

Kao što smo već naveli vezano uz pripovijetke Dragojle Jarnević, i na ovaj roman možemo primijeniti 'pravilo' da muški likovi burnije reagiraju na neke situacije, da su podložniji strastima i da ne mare za posljedice svojih postupaka. Nehajković burno reagira u razgovoru s Mirkom, zatim i Mirko poludi na spomen Mađara i izdaje hrvatstva. Muški se likovi ne mogu kontrolirati i njihov bijes tada zavlada njima. Mirko je dopustio da stvari

¹³⁹ Jarnević 4. lipnja 1864.

¹⁴⁰ Op. cit.: 6. lipnja 1864.

¹⁴¹ Op. cit.

¹⁴² Op. cit.: 15. lipnja 1864.

izmaknu kontroli čim je Nehajković spomenuo pristajanje na mađarsku stranu, njegovo se hrvatsko srce nije moglo složiti s neprijateljem. Najvažnije odlike muškaraca i žena za preporoditelje bile su to da bi za domovinu žrtvovali sve, da promiču svijest o važnosti slobode Hrvatske, što je Mirko, kao pravi domoljub, i činio. Blaženka se oduševila njegovim riječima: „Oj, mili moj otče, ovo je žar ljubavi za dom i narodnost, u kojega se ima svaki ogledati, koj teži više tudjinstvu nego svomu.“¹⁴³ Zbog Mirka je Blaženka počela razmišljati o tome je li ugrofilstvo zaista ono čemu želi težiti. Kako je Nehajković zapao u novčane poteškoće, molio je Blaženku da proda nakit koji je naslijedila od majke, ali Blaženka mu je dala uvjet – dat će mu novac ako prijede na narodnu stranu, protiv Mađara: „...ali ona se oboruža sa postojanosti, jer je osjetila, da nije govorila krivo, i da će, ako si otac na njoj srce izkali, trpiti za pravu stvar.“¹⁴⁴ U Blaženki se počeo rađati narodni duh, postala je slika i prilika prave žene domoljupke: „...preporodi se ona sasma u ćudi i duši svojoj, i iz protivnice narodnog napredka nikne domoljubka; iskrena vatrena domoljubka, spremna na svaku žrtvu.“¹⁴⁵ Počela se opirati ocu, metaforički se opirući i vladajućemu patrijarhalnom poretku prema kojem djevojke nisu imale pravo glasa: „Otac se izdere srdito na nju, nu ona odvrati odriešito, da nipošto neće govoriti magjarski.“¹⁴⁶ Blaženka je pronašla svoj glas, glasno je i jasno uzviknula hrvatsko ime, zato ju je otac kaznio zabranivši joj izlaske s dvora: „Od ovo doba izgubi se posve povjerenje medju otcem i djetetom; on joj zaprijeti ikuda izlaziti, a zaprijeti cielom srdžbom otčinskom i groznom kazni, ako se bude usudila i s kim obćiti ustmeno ili pismeno.“¹⁴⁷ Dragojla Jarnević je, kako svojim životom, tako i opisom lika Blaženke, pokazala kako neće dopustiti da je pravila maskulina društva ograničavaju u obavljanju domoljubne djelatnosti. Tako je i Blaženka direktno prekršila očeva pravila, izašla je s dvora, družila se s Bogatovićima, Mirkom, Jelenom i Milkom, sve kako bi postala još većom domoljupkom:

Znam da joj nemože biti od velike koristi samica, kao što sam ja, nu: zrno zrnu pogača – kamen kamenu palača – a dao Bog koristila svaka domorodka domovini toliko, koliko sam joj pripravna ja, i znatno će se uskoriti napredak njezin. Ako i mi slabe žene nemožemo mačem i šakom na dušmana, a mi možemo kod kuće usadjivati

¹⁴³ Jarnević 15. lipnja 1864.

¹⁴⁴ Op. cit.: 4. srpnja 1864.

¹⁴⁵ Op. cit.: 6. srpnja 1864.

¹⁴⁶ Op. cit.

¹⁴⁷ Op. cit.: 7. srpnja 1864.

domoljubje u srca, kao marljive pčelice med u košnice, pa ćemo božjim blagoslovom i time koristiti.¹⁴⁸

Isprva su se Jelena i Mirko dvoumili bi li vjerovali Blaženki, ali njena ih je gesta sve uvjerila. Naime, Blaženka je odlučila nabaviti hrvatske knjige, *Narodne novine* i *Danicu ilirsku*, no, budući da joj je nedostajalo novaca, odlučila je založiti majčinu ostavštinu. Isti onaj nakit koji nije dala ocu da založi za Mađare, sada je odlučila ona založiti za Hrvate. Tu uviđamo kako je Blaženkina ljubav prema Hrvatskoj sada prerasla i ljubav prema majci. Zbog toga joj je Mirko rekao: „Živa me želja tjera uzkliknuti vaše ime, da odjekne po cijeloj domovini i da se svaka domorodka u vas ugleda, kojoj su preče mode, nakiti i ostale ludorije, nego li mila domovina i napredak njezin.“¹⁴⁹ Blaženka se zaljubila u Ivana Bogatovića, no nikada mu nije priznala ljubav zato što je on bio zaljubljen u Maksicu, kćer Nepravdića. Domoljubna se fabula tako prekida ljubavnim zapletom u kojem Dragojla Jarnević opisuje ljubav Ivana i Maksice, njene proscje i nepravdu koju Maksici nanosi njen otac.

Na liku Blaženke možemo vidjeti kako se, kao i muški, i ženski likovi također ne mogu kontrolirati, ali njima kao da nisu dostupni isti osjećaji kao muškarcima. Žene na sve reagiraju suzama i drhtanjem. Svoje osjećaje Blaženka ne dijeli ni s kim, već plače u tajnosti svoje sobe. Njezina ju je ljubavna patnja toliko potresla da je počela snivati o tome da Maksici učini nešto nažao. No, Blaženka je uspjela svladati svoje loše porive preusmjerivši svu tugu i nezadovoljstvo u to da postane prava domoljubna žena.

Tako dolazi i doba rata, mladići se spremaju u boj „za domovinu i poraz dušmanah“¹⁵⁰. N. Yuval-Davis kaže kako „muškarci odlaze u rat navodno radi 'ženaidjece'“¹⁵¹. Žene ostaju za njima moleći se za njihov sretan povratak, zadužene su „za brigu o domaćinstvu, liječenje bolesti svojih bližnjih te za danonoćno nadgledanje djece“¹⁵². Ubrzo je Europom zavladao „sloboda, jednakost i bratinstvo“¹⁵³. Kako je Jurica bio ranjen u boju, Jelena je došla u vojni tabor brinuti se o njemu. To je bilo protivno ondašnjim pravilima, žena nije imala što raditi na bojnome polju. Kad je u pitanju sudjelovanje u nacionalnim,

¹⁴⁸ Jarnević 8. srpnja 1864.

¹⁴⁹ Op. cit.: 12. srpnja 1864.

¹⁵⁰ Op. cit.: 19. srpnja 1864.

¹⁵¹ Yuval-Davis 2004: 64. O tome vidi i: Cocha 2011: 94-95.

¹⁵² Cocha 2011: 95.

¹⁵³ Jarnević 22. srpnja 1864.

političkim i vojnim borbama žene podupiru i njeguju svoje muškarce.¹⁵⁴ Jelena tako „postade andjelom cieloga tabora. (...) Oduševljena idejom narodne sreće i slobode, uzdisala je često, što ju narav nestvori mužem i što joj nepruži sredstavah, da bi se i ona mogla boriti za dobro i sreću domovine“¹⁵⁵. Osjećajući težak teret ženskoga roda na svojim plećima, Jelena je odlučila pomoći domovini na način na koji su joj okovi roda dopuštali – pomažući bolesnicima. Jurica je bio oduševljen svojom suprugom:

Jeleno, srce moje, nepoželi nikad biti mužem neka ti nikad nerazpaljuje razumivu pogibeljan buran život naš. Ti kao žena imadeš više, svetije zvanje, miliji djelokrug od muža. – Blago svakoj ženi na ovom i onom svijetu, koja svoje zvanje podpuno shvati i zatim teži, da mu uvijek zadovolji. Mnoga će reći, koja uzvišenoga ženskoga neshvati zvanja i plemenitost pravoga ženskoga srca, da si nješto nepristojna uradila, došav u tabor u sried surovih, razuzdanih čoporah, ali nijedna ovih neće da se pravoj krieposti klanja i ista surovost i to često više, nego što to čine naobraženi kojekakovi vjetrogonje. (...) Riedak je u žene čin takove vrsti, ali je tim vriedniji, uzvišeniji. Da se svaka deseta u tvoj primjer ugleda, blago si ga tada domovini našoj; ona bi procvala brižnimi majkami, vernimi suprugami i plemenitimi domoljubkami, koje bi vazda svoje zvanje saviestno izpunajvale.¹⁵⁶

U posljednjoj Juričinoj rečenici još jednom vidimo kakva treba biti idealna, 'izvrsna' žena. „Idealna je žena, pasivno, poslušno te prije svega nesebično stvorenje.“¹⁵⁷ Žena treba biti ne samo supruga, majka i domaćica, već i domoljupka! Tako je ženi 19. stoljeća proširena njena trostruka funkcija.

Priča se tada vraća na Blaženku koja piše pismo svojoj prijateljici Avreliji u kojoj kao da prepoznajemo riječi Dragojle Jarnević u *Dnevniku*:

U odgojilištu nazivahu me suučenice gizdavom, ponositom, a na domu prozvaše me tvrdom bezćutnom. Imajuć priliku mnogo obćiti s mužkarci, pribavih si načela; tada mi rekoše: da ženi nevalja imati načelah i s ovih me nazvaše – namigušom. (...) Od

¹⁵⁴ O specifičnoj ulozi žena kao njegovateljica ranjenih usp.: Yuval-Davis 2004: 123.

¹⁵⁵ Jarnević 26. srpnja 1864.

¹⁵⁶ Op. cit.: 27. srpnja 1864.

¹⁵⁷ Moi 2007: 87. O tzv. anđeoskim tipovima žena u preporodnome diskursu usp. Coha 2015: 315-316.

svih onakvih manah ostadoh prosta, a i od mnogih gore vrsti, što ih danas u ženskadije gledam, pa čistom sviesti mogu reći, da sam bolja.¹⁵⁸

U sljedećem ćemo poglavlju raspraviti rečenicu da 'žena ne treba imati načela', što je Jarnević mnogo puta čula. I Jarnević su nazivali 'namigušom', i ona je kritizirala druge žene smatrajući samu sebe boljom. Blaženka tako postaje odraz same Dragojle Jarnević. Iako se čini da Blaženkinio i Jelenino sazrijevanje samo poželjan odgovor na brige koje su proizašle iz muškoga pamćenja ili poniženja od strane muškaraca, puno je više od toga budući da su one na više mjesta u romanu aktivne sudionice u političkim borbama, a ne samo sljedbenice koje podupiru i njeguju svoje muškarce.¹⁵⁹ Blaženkina se vrijednost vidi i u tome što posreduje kod svoga oca da spasi Ivana, zarobljenoga od strane Mađara, kojega je Nehajković naumio pogubiti. Došavši ocu u tabor, i dalje uzvisuje Hrvate nad Mađarima: „Oni štiju u žene slabiji stvor, pa su joj vazda zaštitnici, a ne zlotvori.“¹⁶⁰

Zanimljivo je, nadalje, kako se priča premješta u Primorje. Slijedom toga premještanja saznajemo da je djevojka Anka čekala svoga Filipa tri godine da se vrati iz boja. Dragojla Jarnević je ovime pokazala umijeće stvaranja izrazito isprepletene fabule. Naime, Filip je Slavko, Bogatovićev sin za kojega su svi mislili da je stradao u požaru. On se, nakon smrti žene za koju je mislio da mu je majka, vraća u kuću Bogatovića, taman u vrijeme kada su žandari lovili Ivana zato što je smrtno ranio Vatroslava, Maksičina supruga. Ivan se od vatrenoga domoljuba prometnuo u pijanicu slomljena srca zato što se njegova ljubav, Maksica, udala za drugoga. Ivan kao da je zaboravio da je domovina jedino što je bitno, osramotio je oca počinivši zločin. Blaženka se žrtvovala za Ivana, sakrila ga je u svome dvoru ne mareći za posljedice. Zanimljivo je to da se obitelj nije odrekla sina i brata, već su obiteljske, moralne zakone stavili ispred državnih – pomogli su Ivanu u bijegu.

Na kraju romana saznajemo kako su sve 'dobre' likove snašle kobne sudbine. Ivan je umro od vrućice, Slavko je stradao u boju, Bogatović je umro od tuge za svojim sinovima, Blaženka je otišla u svijet i više se nije javljala Jeleni: „Od sve Bogatovićeve djece preostade troje; i često se dozivahu Mirko i Jelena pokojnikah, kojim uzrok nesreće i prerane smrti bijahu *Dva pira*.“¹⁶¹ Ako bismo govorili o crno-bijeloj karakterizaciji likova, zanimljivo je kako gotovo svi 'bijeli' likovi stradavaju, odnosno 'ne žive sretno do kraja života'. D. Detoni

¹⁵⁸ Jarnević 29. srpnja 1864.

¹⁵⁹ Usp. Klepač 2012: 153.

¹⁶⁰ Jarnević 6. kolovoza 1864.

¹⁶¹ Op. cit.: 23. rujna 1864.

Dujmić piše o 'bijelim' likovima kao o krjeposnim likovima koji su suprotstavljeni zlim tlačiteljima te nepravedno trpe zbog različitih društvenih, najviše klasnih ili spolnih predrasuda, zbog zle kobi, moćnih zlikovaca, odvojenosti od domovine i slično.¹⁶² Tako je i u ovome romanu, iako su pomogli u borbi za slobodu domovine, istinski su domoljubi umrli prije no što su stigli uživati u životu.

¹⁶² Usp. Detoni Dujmić 1998: 81.

7. 4. *Dnevnik* – područje sukobljavanja dva identiteta Dragojle Jarnević

Dragojla Jarnević javila se u književnosti i svojim dnevničkim zapisima u kojima je svijetu ispričala mnoge pojedinosti svoga života. D. Zečević, doduše također s odjecima faličke kritike, objašnjava kako nije nimalo slučajno što se u tako složenome i značajnome trenutku društvenoga i povijesnoga razvoja žena javila kao pojedinac pažnje usmjerene na svoju usamljenost i subjektivnost.¹⁶³ Žena koja je osjećala usamljenost zato što se isticala svojom intelektualnom superiornošću spram ostalih žena koje su je tada odbacivale, grdile, kritizirale. A Jarnević je samo htjela nešto više za sebe jer je znala da to može. Odmah u predgovoru *Dnevnika* saznajemo da joj nije bilo dovoljno da je se prepoznaje samo kao izvrsnu švelju i kuharicu: „...postala ja izvrsnom šveljom a i valjanom kuvaricom. Ali neusitnom mom duhu bijaše mi to znanje premalo.“¹⁶⁴ Kao što je navedeno u kratkome životopisu, Jarnević je pohađala samo niže razrede osnovne škole, a majka ju je poslala starijoj sestri da je ona nauči kako biti dobrom domaćicom. Dinko Župan je u svome doktorskom radu opširnije govorio o obrazovanju žena u Banskoj Hrvatskoj. On kaže kako djevojke tada nisu morale znati čitati, pisati i računati, ali su morale znati šiti, štrikati i vesti jer su te vještine bile tada sastavni dio ženskoga identiteta, a budući da je sigurnost obiteljskoga života bila prioritet, žene su se trebale obrazovati samo u funkciji reprodukcije obiteljskih vrijednosti.¹⁶⁵ Djevojke se tada učilo kako postati dobre supruge, majke i kućanice, njihov se ženski identitet sastojao samo od te tri uloge. Dragojla Jarnević je usprkos tim zadanim imperativima izgrađivala vlastiti identitet na potpuno drugačijim pretpostavkama. Andrea Zlatar piše kako je svakako moguće da svatko istovremeno participira u različitim tipovima identiteta jer smo svi dionici kolektivnoga identiteta i zbog toga smo stalno razapeti između osjećaja pripadnosti i nepripadnosti.¹⁶⁶

„Sve ključne točke oblikovanja ženskoga identiteta u devetnaestom stoljeću prisutne su u *Dnevniku* Dragojle Jarnević: u rasponu od potrebe za određenjem sebe do osjećaja ograničenosti i zadanosti pripadnošću socijalnoj klasi.“¹⁶⁷ Je li tome uzrok bio u tome što majka Jarnevićki nije iskazivala toliko željenu ljubav ili pak u tome što je Jarnevićkin otac umro dok je ona još bila dijete pa je ostala bez jedine podrške u životu, ne možemo sa

¹⁶³ Usp. Zečević 1985: 23.

¹⁶⁴ Jarnević 2000: 10.

¹⁶⁵ Usp. Župan 2006: 59. O ručnome radu vidi i: Slapšak 2001: 246-250.

¹⁶⁶ Usp. Zlatar 2004: 15.

¹⁶⁷ Op. cit: 45.

sigurnošću tvrditi. „Kompleksan odnos majka-kći, obilježen nerazumijevanjem i emocionalnim zatvaranjem, provlači se kroz *Dnevnik* kao traumatično iskustvo.“¹⁶⁸ J. Butler nam u svome djelu donosi Freudovu teoriju prema kojoj Edipov kompleks „može za mladu djevojku biti ili 'pozitivan' (istospolna identifikacija) ili 'negativan' (identifikacija sa suprotnim spolom)“¹⁶⁹. Možemo reći da je Jarnević, spoznavši koliko je majka ne voli, zaista i patila od Edipova kompleksa te tako oca smatrala svojim uzorom i putom koji treba slijediti. Moguće da su se zato u Jarnević javili podvojeni identiteti, ona se sama nije mogla odlučiti bi li se poistovjetila s ocem i oformila svoj 'muški' identitet ili pak s majkom i na taj način oformila ono što joj je bilo 'prirodno' (nametnuto!), svoj ženski identitet. Zato J. Butler kaže da se „melankolija rodne identifikacije koja 'odgovara' na edipsku dvojbu mora razumjeti kao interiorizacija unutarnje moralne upute koja svoju strukturu i energiju dobiva iz izvanjski nametnute zabrane“¹⁷⁰.

Stoga možemo govoriti o dva suprotstavljena identiteta Dragojle Jarnević. Prvi je identitet onaj kojega joj je nametnuo patrijarhalni sustav zbog kojega je čeznula za brakom i majčinstvom, za ostvarenjem kroz vlastito ognjište i dječju kolijevku. Istovremeno, tu je i drugi identitet koji se u *Dnevniku* javlja usporedno s prvim. To je identitet žene koja se poistovjećuje s muškarcem, žene koja žudi biti samostalna, žene koja ne želi pristati na nikakve kompromise, unatoč osudi društva. A. Zlatar govori o Jarnevićkinu suočavanju s vlastitim razlikama u odnosu na ljude oko nje:

U književnoj i socijalnoj okolini koja ju je okruživala, ona nije mogla pristati na ograničenja koja su joj se postavljala, a još je manje mogla pronaći model s kojim bi se identificirala. Preostalo joj je ono što je bilo najteže: prepoznavanje razlika, spoznavanje da je drugačija i da ta njezina 'drukčijost' nije društveno ovjerena.¹⁷¹

Dragojla je shvatila da je drugačija i tako svjesno odbila podleći patrijarhalnome klišeju supruge i majke, zato jer je kuhinja, kao svojevrsni kavez ženskoga roda, nije mogla zadovoljiti, ali se u njoj javljala sumnja u opravdanost vlastitih postupaka. Upravo nam o tome pišu Čale Feldman i Tomljenović kada objašnjavaju mišljenje Judith Fetterley:

¹⁶⁸ Nemeč 2006: 246.

¹⁶⁹ Butler 2000: 69.

¹⁷⁰ Op. cit.: 2000: 72.

¹⁷¹ Zlatar 2004: 45.

...na ženi je da se odupre identifikacijskim mehanizmima, jer će je oni dovesti ili u shizofreno prisvojeni muški identitet – bude li se zanosila protagonističkim aktivizmom – ili u podređene pozicije zanemarenih, ignoriranih, prodavanih, pretučenih, silovanih, pogubljenih, svadljivih, čangrizavih, zlobnih, đavolskih ili pak andeoskih djeva.¹⁷²

U nastavku će se rada paralelno obrađivati primjeri i jednoga i drugoga identiteta Dragojle Jarnević zato što su oni neodvojivi jedan od drugoga, što u radu, a što u samome životu autorice.

¹⁷² Čale Feldman, Tomljenović 2012: 96.

7. 4. 1. 'Žena' ili supruga?

Dragojla je od rane mladosti shvatila da je najbitnije što ona sama za sebe želi u životu. Obitelj, posebice majka, pokušavala je ograničiti njen život, ali ona nije popuštala jer je znala da može postići puno više od šivanja košulja ili kuhanja ručka svome suprugu. Pisala je o svojoj samostalnosti, potrebi da se sama uzdržava: „Ja idem za tim da budem samostalna, niti ću se na koga vezati, niti kome biti odana. Neka me slobodno kore da sam ponosna!“¹⁷³ Njena želja za samostalnošću proizašla je, na neki način, iz iščitavanja raznih romantičnih romana, posebice njemačkih romana o vitezovima (*Ritter und Geistergeschichten*) čiji su romantični zapleti u kojima je svaka ljubav prava, a svaka žena pronade svoju srodnu dušu, svojega idealnog muškarca, napunili Dragojli glavu kojekakvim fantazijama zbog kojih nije pristajala na ništa manje no što zaslužuje, iako su je svi savjetovali da ne bude tako izbirljiva. Tako i za svojega udvarača Friedricha kaže: „Friedrich nije moj ideal!“¹⁷⁴ U 19. se stoljeću održavala takva patrijarhalna dominacija, kakvu je kao samorazumljivu promovirao primjerice još J. J. Rousseau, da se od žene, supruge, očekivalo da muškarcu, suprugu, bude podređena, da bude podređena i njegovim prosudbama, da ga priznaje gospodarom za cijeli život i poštuje s puno strahopoštovanja.¹⁷⁵ Na to Dragojla nikako nije mogla pristati, osim ako bi pronašla muškarca koji bi toga bio vrijedan, što Friedrich nije bio. Dragojla je o sebi mislila sve najbolje, zato je željela i najboljega muškarca. Budući da je brak muškarca i žene u patrijarhalnome uređenju bio neravnopravan savez u kojem je žena trebala biti pokorna i podložna muškarcu, Dragojla je smatrala da, ako će se već udavati i postati, kako je to ona rekla, 'ropkinjom' („Pa robkinjom nebi bila nikada nijednom mužu izim da je jačega duha i muž u najužjem smislu.“¹⁷⁶), muškarac treba biti netko nje dostojan:

Pa da se ja vežem na ovakova kakova surovnjaka, da mu postanem ženom, robkinjom? Ja koja sam danomice nastojala da se usavršim u svakoj struci, što na ženu spada, koja sam vrstna bila neodvisan od muža život si stvoriti, ja da idem samo zato zamuž da budem ženom!? A kuda bi s punim vatrenim srcem, šta bi mašta, koja si stvarala ideal od muža, koja bi ga ljubiti mogla? Puki novac, časti ili kakovi ini obziri nikada me nisu mogli nagoniti na udaju. Vrlina muža kadra bi bila predobiti moju volju. Ali takav

¹⁷³ Jarnević 2000: 21.

¹⁷⁴ Op. cit.: 2000: 14.

¹⁷⁵ Usp. Pateman 1998: 44.

¹⁷⁶ Jarnević 2000: 91.

muž nije do mene dospio! Oni pako koji mi se nudiše, nebijaše ni jedan vrstan biti mi suprug po želji.¹⁷⁷

Nije se htjela udavati usprkos osudama društva, čak ni usprkos osudama vlastite majke: „Ako mi nedojde muž koji je u svakom obziru štovanja vredan, i koji bi me mogao pristojno smiestiti; a ja ću voljiti čitavi vjek djevovati.“¹⁷⁸ Dragojla nije htjela pristati na majčine molbe i molbe braće da se uda. Jedan od argumenata bila joj je i nesretna udaja njene sestre Mine koju je muž zlostavljao: „Ušutkala sam i mater i braću i svake i sve što se bilo diglo na mene. (...) Mina se njoj za volju udala, pa je nesrećna, oj kako nesrećna! Ako sam joj u kući suvišna, voljim ići služiti nego ići za neljubljena muža.“¹⁷⁹ Drugi razlog njezinoj odluci da život proživi kao neudana žena bila je njena mana, inkontinencija. Dragojla je tugovala zbog svoje bolesti: „Prokleti udes moj! Zašto me je stavio na ovakovi položaj kuda nepatim, i zašto je narav iz mene nakaz žene stvorila?!“¹⁸⁰ Utjehu je pronašla u svome *Dnevniku* kojemu je mogla priznati sve što ju je mučilo, od njezine teške bolesti do šala koje su s njom zbijali oni koji bi joj trebali biti najbliži, njena obitelj. Muškarci nisu shvaćali zašto ih sve odbija: „Dakako da neosta takovo moje ponašanje bez stroga ukora sa strane mužkaraca.“¹⁸¹

Jedino je za Franju Redingera, svoju prvu ljubav, Dragojla smatrala kako joj može intelektualno parirati, a niti njegov izgled nije joj bio nebitan: „Muž je podpun, izvrstan.“¹⁸² Dragojlina majka nije bila zadovoljna Dragojlinim odabirom Redingera: „Svu nadu stavila još u mene i da dobije zeta po meni za svoj ponos i zadovoljnost.“¹⁸³ Jedino što su majke htjele jest to da im se kćeri dobro udaju. „Što bolja udaja djevojaka bio je jedan od glavnih ciljeva obiteljske ekonomije 19. stoljeća.“¹⁸⁴ Djevojke se nije pitalo koga vole, koga žele, već su im najčešće roditelji odabirali zaručnika po jednoj jedinoj poželjnoj karakteristici, a to je bio novac. Dragojla se iskreno zaljubila u Redingera, stoga je bila slomljena kada je saznala da on već ima zaručnicu. Na mnogo se stranica njezina dnevnika vidi djevojačka depresija, tjeskoba, tuga za voljenim, čak i 'ženska slabost' koju sama potvrđuje kazavši: „Mužko srce je tvrdje od

¹⁷⁷ Jarnević 2000: 11.

¹⁷⁸ Op. cit.: 65.

¹⁷⁹ Op. cit.: 47.

¹⁸⁰ Op. cit.: 389.

¹⁸¹ Op. cit.: 12.

¹⁸² Op. cit.: 22.

¹⁸³ Op. cit.: 29.

¹⁸⁴ Župan 2006: 63.

ženskoga...¹⁸⁵ Belle Hooks nam govori upravo o tome da žene romantična ljubav, kako je u patrijarhalnoj kulturi shvaća većina ljudi, čini nesvjesnima, prikazuje nemoćnima i nekontroliranima.¹⁸⁶ Takvo je predočavanje ljubavi služilo interesima patrijaralnoga društva predstavljajući žene kao one koje ne mogu kontrolirati svoje osjećaje, koje ne razmišljaju glavom, već srcem. U opisivanju svoje boli zbog neuzvrćene ljubavi, vidimo da i Dragojla podliježe takvim predodžbama žene:

Od dubokog uzganuća od vrelih suza nemogoh sinoć dalje. (...) Oj nebesa zašto da sam preživila onaj čas praštanja, kada stajah oslonjena mu o kucajuće srce, topeć se pod poslednjim cilovom njegovim! (...) Duše moj zar si uzmalaksao?¹⁸⁷

¹⁸⁵ Jarnević 2000: 36.

¹⁸⁶ Usp. Hooks 2004: 132.

¹⁸⁷ Jarnević 2000: 38.

7. 4. 2. Neudana – neobičan izbor

Dakako da je Dragojlu smetalo što nema dovoljno novaca za sve što želi, ali to nije bio dovoljan razlog da ona pristane na udaju za bilo koga:

Da je u mene velikog imutka, prebrodila bi mora i rieke, upoznati se hotjela čitavim svijetom. Ali kada toga neima, sjedit ću kod kuće raditi moj posao pa se izjedati. Nu da bi se išla udavati protiv volji moga srca, samo da nisam stara parta – s čime me moja mati dostoja nazvati – neću pak neću.¹⁸⁸

No, Dragojli je dom ipak postao pretijesan, a šivati joj je postalo dosadno. Maštala je o tome da ode u svijet: „Van! tako u daljinu prieko planina i rieka...“¹⁸⁹, a sve zato što se nije ostvarila kao supruga, majka i domaćica:

Ja osjećam, da mi je moj djelokrug tijesan, i da me nezadovoljuje igla i kuvinja. Jest, da sam supruga, mati i domaćica, zadovoljilo bi me to moje zvanje, i sva moja sreća sastojala bi se u tihom obiteljskom životu; ali dočim mi se neda sastati se čovjekom koji bi odgovarao zahtjevom duše i srca moga, voljim kao samica tumarati po svijetu nego stenjati u robskih za mene veriga bračnoga života, u koje me neposadi ljubav i dobra volja, već se od sile udajem.¹⁹⁰

Naime, u 19. je stoljeću žena trebala biti u potpunosti određena obiteljskim životom. Njezina je uloga bila svedena na privatnu sferu u kojoj je svoj život trebala podrediti interesima supruga. „Strogi kulturni kodeksi o tome što znači biti 'prava žena' često su nastali radi toga da se žene zadrže u tom slabijem položaju“¹⁹¹, pa je tako u patrijarhalnome građanskom društvu žena mogla postići svoju afirmaciju samo ako se uda. Dragojla je mislila da joj život nema svrhu jer se nije ostvarila kao supruga i majka: „Svrhu koja meni ko ženi bi morala biti stignjena, vidim, da dan po dan promašujem. – Za suprugu i mati biti, sve više mi nada čezne, i ja svaki dan dublje osetjam šta će ovakovi život kakovog ja živim, reći i na

¹⁸⁸ Jarnević 2000: 19.

¹⁸⁹ Op. cit.: 113.

¹⁹⁰ Op. cit.: 114.

¹⁹¹ Yuval-Davis 2004: 67.

kakvu sverhu doći može.¹⁹² Ono što se od osobe zahtijevalo jest priznavanje rodnoga identiteta unutar već postavljenoga socijalnog reda.¹⁹³ Tako je u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća ženama bilo zadano da čeznu za brakom, stoga je Dragojla teško podnosila pritisak društva i svakodnevne osude zato što se nikada nije ostvarila kroz tada poželjnu trihotomiju supruge, majke i kućanice: „Zašto ja na svētu živim – to neznam i nemogu dokučiti sverhe moje. – Da sam ju promašila, i da sam iz moga kruga stupila, kažu mi mnogi, a i ja ćutim...“¹⁹⁴ Iskreno je čeznula za brakom i majčinstvom, što joj nije bilo suđeno: „Supruge, domačice i na skorom može biti majke. Srietna sverha!“¹⁹⁵ Ponekad je njena tjeskoba bila tolika da je zaboravila sve što je govorila o samostalnosti i samoostvarenju kroz pisanje i vlastiti rad: „Želja, neizmerna želja me mnogokrat obuzme, u domaćem krugu biti supruga i mati, i neznam šta bi u ovakovih časi dala da bi se moja želja izpuniti mogla.“¹⁹⁶ Patila je zbog toga što su djevojke s kojima je išla u osnovnu školu sada već majke: „Od onieh, koji učionicu sa mnom u jednih godinah polaziše, bivaju sada većinom majke i domačice; da, imade dvie koje unuke ziblju. Sve se svojima raduju i s njimi nose sve žalosti i radosti, a ja stojim sama kao ozeblo stablo.“¹⁹⁷ Dragojla je tugovala za djecom koju nije mogla imati:

Često mi se uzbuni srdce, gledajuć sretne majke i supruge, i tada se u dubini duše moje pojavi tiha želja za vlastitim ognjištem, za i bar jednom dušom, koju bi mogla svojom nazivati. (...) Gde da najdem muža koji bi bio vriedan biti otac djeci mojoj?¹⁹⁸

Brak i obitelj su u 19. stoljeću bili apsolutne svetinje, a žene izvan toga nisu bile ništa. Žena je svoje određenje mogla postići samo unutar braka. U *Dnevniku* vidimo kako je Dragojla podržavala patrijarhalna pravila prema kojima se žena može ostvariti samo kao domaćica, supruga i majka: „Moja bi bila želja udomiti se uz ljubljena muža, i postati štovanom gospodaricom, sretnom suprugom i majkom...“¹⁹⁹, dok je, istovremeno, za sebe smatrala da može biti više od toga. D. Župan kaže kako su emancipirane žene, odnosno one

¹⁹² Jarnević 2000: 196.

¹⁹³ Usp. Galić 2004: 308.

¹⁹⁴ Jarnević 2000: 264.

¹⁹⁵ Op. cit.: 231.

¹⁹⁶ Op. cit.: 262.

¹⁹⁷ Op. cit.: 395.

¹⁹⁸ Op. cit.: 90.

¹⁹⁹ Op. cit.: 69.

koje niječu brak, izgubile svoje ženske identitete jer svoj pravi identitet žena dobiva samo unutar braka, bez supruga ona ostaje bez svoga punog identiteta.²⁰⁰ To nije slučaj Dragojle Jarnević, ona je jedan od svojih identiteta dobila upravo tako što je zanijekala brak, što i vidimo u sljedećem citatu gdje se, gotovo istovremeno s njezinim željama da postane suprugom i majkom, dio nje pita bi li žalila za slobodom da jednoga dana postane majkom:

Ako bi me baš i želja napala, u bračnom stališu mir serca tražiti, i kao domaćica, supruga i mati mome zvanju zadovoljiti, neznam bili me i ovo natoliko ukrotilo da si nebi opet u pervešnji stališ natrag želila, i sama sebe korila, što sam već sada u zrelih godinah toli ludo sercu ili razumu dovoljiti išla.²⁰¹

Dragojla nije pristala na zadane modele podčinjavanja. Željela je prekoračiti granice koje je dominantna maskulina kultura nametnula ženama, no osjećala je ogroman pritisak (malo)građanskoga morala. Zbog toga je često sumnjala u put koji je odabrala za sebe. Samu je sebe sažalijevala, samu je sebe smatrala krivom – zato su na stranicama *Dnevnika* brojni primjeri njezina žaljenja za udajom i majčinstvom, nečime što možda i nije htjela, već je mislila da treba htjeti zato što je ženu 19. stoljeća određivala patrijarhalna sredina te obveza ostvarenja kroz bračni život i majčinstvo.

Isprva je Dragojla Jarnević smatrala kako su udaja i trudnoća 'prirodni' zadaci svake žene, no kasnije u *Dnevniku* uviđamo kako počinje misliti o udaji kao o društvenome zahtjevu. Potkraj je života prestala maštati o romantičnoj ljubavi koja će uroditi sretnim brakom i djetetom te je o braku pisala kao o izlazu iz teške materijalne krize: „Istina je, da je smiešna stvar ja od 47 godinah pa da se udam, ali mi je od potrebe. Mislila sam da ću moći živjeti, nešto kamati nešto igla a nešto pero. Od pera bih mogla koje šta, ali je dosta gospodi novinarom da razpišu plaću, a u novcu neznadu brojiti.“²⁰² Ipak, nikad se nije odlučila na brak. Svoju je samostalnost i slobodu cijnila iznad svega, tako je napisala: „Sada sam sama svoja, nezavisna i slobodna; a to bi sve izgubila, pošto bi supruga imala.“²⁰³ Dragojla je znala kako bi udajom, bilo to iz ljubavi ili samo iz materijalne koristi, izgubila skupo stečenu slobodu upravljanja vlastitim životom.

²⁰⁰ Usp. Župan 2006: 86.

²⁰¹ Jarnević 2000: 262.

²⁰² Op. cit.: 584.

²⁰³ Op. cit.: 236.

7. 4. 3. „Uh! zašto me nije bog mužem stvorio!“²⁰⁴

Na primjeru Dragojle Jarnević vidimo „novi motiv žene koja je prerasla zatečene društvene okvire zato jer u njima više nije pronašla životnoga prostora“²⁰⁵. Neudana se Dragojla susretala s brojnim problemima. Jedan je od njih bio i to da su se braća htjela okoristiti njezinim imetkom i gospodariti njezinim životom. Braća su postupala s njom kao s društveno manje vrijednom jer je iskoračila iz normi zadanih ženi: „Došao brat Josip, pa se i on gradi, kao da si uzimlje kakvu supremaciju nad menom. Čudni ljudi! sve me će ravnati sve nešto uputjivati, kao da ja za pravac u mome životu njihovih naukah ili uputjivanja trebam.“²⁰⁶ Tada se smatralo da su žene preglupe da bi uopće mogle i pomisliti na to da budu jednake muškarcima. U *Dnevniku* se uočava segregacija među spolovima koja je prisutna u ekonomskom, društvenom i tjelesnom smislu.²⁰⁷ Dragojla je iskazivala veliko žaljenje što je rođena kao žena:

Njemu podložena biti? – o boće zašto sam ja žena!!!? – Derzotivo se moje serdce uzbune, kada pomislim, da bi mužu podložna biti morala, da bi samo za njegovu volju u sviuh dielah i mnenjah pitati morala; a ja i neznam što je pokornost! Ovdie izhadjam iz medje koja je svakoj ženi kao dužnost stavljena; iz medje u kojoj niti majka niti supruga niti domaćica nisam – ali ja si pomoći nemogu. – Ljubav i štovanje jednoga muža bi me moglo i njegovom naložnicom!? – praviti ali nijedan za mene toliko vriednosti neposieduje.²⁰⁸

Već se na prvim stranicama *Dnevnika* vidi njezina tuga što joj neke, poglavito društveno relevantne stvari nisu dostupne samo zato što je žena. Dragojla izražava žaljenje što su žene hendikepirane samom pripadnošću svomu spolu: „Da sam muž, eto me u Talijanskoj, gdje se bune i jedno se društvo pod imenom: Karbonari (ugljenari) urotilo proti vladi i narod diže na odpor proti ugnjetavanju austrijske vlade. To bi bila slavna smrt. Ali kao žena mi je

²⁰⁴ Jarnević 2000: 60.

²⁰⁵ Nanić Volarić 2013: 85.

²⁰⁶ Jarnević 2000: 170.

²⁰⁷ Usp. Žigmunić 2013: 21.

²⁰⁸ Jarnević 2000: 205.

izjedati se i udes na boj izazvati.²⁰⁹ Dragojla je mislila kako je muškarcima lakše u životu zato što oni mogu slijediti svoje snove:

Zašto se narav poremetila u meni! Zašto me nije stvorila mužem? Mužem koji širom svijeta posluje, i ako mu kad što u srcu jaukne, kao muž se može opet razabrati u poslu, u svijetu, u osnovah zaboraviti ili pritajiti poželenja srca. A ja tužna neimam čim da utišim oluju i munje u grudih ... Tiho, kućno poslovanje još me više razdražuje, ponukava čeznuće u meni.²¹⁰

Mnogo je puta napisala kako bi rado otputovala negdje daleko, ali da joj je to uskraćeno jer je žena. Dragojla je navela kako bi radije da se rodila kao muškarac zbog svega onoga što je muškarcima bilo dozvoljeno, a u prvom je redu mislila na obrazovanje, pisanje i sudjelovanje u javnosti²¹¹: „Da sam muž kamo sreće moje! Uzela bih svezčić na rame, pa bi sunula u sviet i tako bi bilo svemu čeznuću moje duže svrha“²¹² Dragojla je žalila što je jedino što može raditi šivati: „Oj, zašto da moram sjediti uz iglu! Zašto da mi nije otvoren hram znanostih da se nebi tako mučila!“²¹³ Vidjela je i kako se njezinoj braći ispunjavaju svi hirovi i želje, dok njoj ostaju kuhinja i naporan rad na samoobrazovanju. Njena je majka sve novce davala za obrazovanje sinova smatrajući kako su samo muškarci dovoljno sposobni da se obrazuju: „Prihodke našega imutka troši majka najviše na dva svoja sina veleć: da neka ženske delaju i odeću skrbe, a dečakom treba nauka da postanu valjani muževi.“²¹⁴ Kako kaže Sanda Kočevar, Dragojla se skučenosti takva društva „opirala svojim književnim te društveno-političkim angažmanom“²¹⁵, iako je i dalje žalila što nije rođena kao muškarac:

²⁰⁹ Jarnević 2000: 30.

²¹⁰ Op. cit.: 35.

²¹¹ Ova 'želja' da se bude muškarcem bila je svojstvena nizu autorica 18. i 19. st., pa i kasnije. U hrvatskoj književnosti po tome je posebno poznata Marija Jurić Zagorka, o čemu usp. Grdešić 2008 i Coha 2008: 291-292. Zanimljivo je, međutim, da je i Antun Nemčić u prvoj preporodnoj komediji *Kvas bez kruha* ili *Tko će biti veliki sudac* glavnoj junakinji Zorki u usta stavio istu želju, a slične su misli pale na pamet i junakinji Jarnevićkine priče *Povodkinje pod gradom Ozlom*, o čemu usp. sažetke predavanja s kolegija "Žanrovi hrvatske preporodne književnosti" doc. dr. sc. Suzane Coha, dostupne na internetskoj stranici „Omega“ Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

²¹² Jarnević 2000: 58.

²¹³ Op. cit.: 76.

²¹⁴ Op. cit.: 59.

²¹⁵ Usp. Kočevar 2013: 36.

Uzburkana vremena koja sada vladaju čine me sožalovati što nisam muž, ili bar postojaniega zdravja, gdje bi mogla u perkos mome ženskom spolu u red boriteljah za dom i narodnost se staviti. Kao žena nestojim na kojem miestu to ćutim, a kao muž nemožem.²¹⁶

Nije mogla pronaći svoju sreću jer je osjećala kako je kao djevojka promašila svrhu, ženom nije mogla postati zbog svoje bolesti, a priroda je nije stvorila muškarcem: „Kao dievojka nećutim se na svojem miestu – kao žena mi nedopusti udes – a kao muž me nestvori narav. – O da sam muž!!!“²¹⁷ Dragojla je rano shvatila da je rođena u društvu u kojem jednake šanse, primjerice za odgoj ili obrazovanje, nisu pružene i muškarcima i ženama. Budući da je nacionalistički diskurs strukturiran maskulinim frustracijama i žudnjama, ženska je uloga u pokretu bila ograničena na sferu ognjišta. Upravo je zato Dragojla kritizirala društvo koje u muškarca usađuje osjećaj superiornosti nad ženama. Smatrala je kako muškarčevo pravo upravljanja ženom, a to su pravo izmislili sami muškarci, proizlazi iz brojnih društvenih pravila kojima se ograničavalo ženu da iskoristi svoje umne sposobnosti najbolje što može. Posljednjim primjerom u ovome poglavlju započinjemo novo poglavlje, poglavlje koje će govoriti o poslovima koji su u 19. stoljeću bili (ne)primjereni za jednu ženu, a za kojima je Dragojla čeznula i u njima se okušala:

Zašto ja nisam muž?! Zašto da me moraju dvostruka ćutjenja mučiti!?! – Kao muž sliedila bi puta slave, hrabrosti, odvažnosti, a k tome bi imala fizične snage, no kao žena mi manjka snage i putevi su mi zatvoreni k onimi miestmi koja mužu na ponudu stoje...²¹⁸

²¹⁶ Jarnević 2000: 341.

²¹⁷ Op. cit.: 346.

²¹⁸ Op. cit.: 356.

7. 4. 4. Muški ili ženski posao?

U hrvatskome slučaju tijekom 19. je stoljeća moralnost rada žene dovođena u pitanje i bila je isključivo muška kategorija. Žene srednjega i višega građanskog sloja, kojima je, između ostaloga, pripadala i Dragojla, život su vezale isključivo uz obitelj, a poželjno je bilo da, ako su ekonomske prilike od njih zahtijevale da rade, nisu zaposlene izvan kuće.²¹⁹ „U slučaju građanskih i plemićkih žena ženski je rad označavao čak iskorak žene u nemoralni javni život i gotovo je označen kao promiskuitetan te bio povodom optužbama da je prekoračena 'granica ženstva'.“²²⁰ Velika je razlika bila u radu žena na selu i u gradu. Dijana Dijanić nam govori o tome kako su seoske žene često bile nositeljice najvećega tereta rada u kući i na gospodarstvu.²²¹ Dragojla se ne slaže s poslovima koje su u ondašnje vrijeme trebale obavljati seoske žene, smatra kako je ona iznad toga: „Ja neumim krave muzati i u bašću u zoru po rosi se kaljati...“²²², ali istovremeno nema ništa protiv poslova za gradske žene, iako je ni oni ne zadovoljavaju: „Kuhinja je moja red i snaga u kući je moje; onda opet šivanje ako tko što donese...“²²³ Žene u gradu, osim što su mogle biti kućanice, majke i supruge, što su bila jedina hvalevrijedna 'zanimanja', mogle su raditi kao kućne pomoćnice, guvernante, dojilje, amaterske pjevačice i glumice, kao udovice preuzimati obrt muža, skrbiti za potrebite.

Značajno je kako Dragojlu ta zanimanja nisu mogla usrećiti. Istina, ona jest neko vrijeme radila kao guvernanta izvan domovine, ali povratkom u domovinu čeznula je za drugim poslom, poučavanjem djece i pisanjem, šivanje ju nije ispunjavalo u potpunosti: „...buduć me za ničime želja ne vodi već jedino da bi mogla što korisnog pisati, i barem tu što svētu koristiti, kada kao majka i supruga koristiti nisam odsudjena.“²²⁴ Zanimljiva je veza između ručnoga rada i pisanja o kojoj govori S. Slapšak: „Ruke (...) u ručnom radu su čudesno povezane upravo s glavom. Kada radi ručni rad, žena ima potpunu slobodu misli.“²²⁵ Suzana Coha preuzima misli S. Slapšak i kaže kako su „[I]ngvističke veze između pojmova 'tekst' i 'pletenje' evidentne u latinskim riječima *texere* ili *textus*“²²⁶. Za ručni rad, čitanje i

²¹⁹ Usp. Dijanić 2014: 63.

²²⁰ Jagić 2004: 85.

²²¹ Usp. Dijanić 2014: 64.

²²² Jarnević 2000: 303.

²²³ Op. cit.: 311.

²²⁴ Op. cit.: 483.

²²⁵ Slapšak 2001: 247.

²²⁶ Coha 2011: 111, prema Slapšak 2001: 248.

pisanje karakteristično je da se rade u tišini, oni su povezani „pletanjem' misli, radom ruke koja 'prevodi' glavu“²²⁷. Stoga je, kako je već ranije u ovome radu zamijećeno, zanimljiva činjenica da se Dragojla Jarnević bavila i pisanjem i šivanjem.

Dragojla Jarnević bila je emancipirana žena koja je željela raditi i koja je tražila svoje pravo na rad. Protivila se povezivanju spolne pripadnosti s određenim poslovima, čašću i društvenim položajem. Tvrdila je da su žene nepravedno isključene iz gotovo svakoga časnog zanimanja, osim onih koji drugi ne mogu obavljati ili ga ne smatraju vrijednim pažnje. Poučavanje djece bilo je tada rezervirano samo za muškarce, vrlo je malen bio broj učiteljica, većinom su muškarci bili ti koji su se bavili odgojno-obrazovnim radom. Dragojla je bila jedna od rijetkih žena koja je zarađivala poučavanjem djece. Pisanje joj, pak, nije donosilo toliko željeni profit. „Izvan industrije braka, ona je naime pokušala organizirati svoj život kao gospodarstvo u kojem se nije oslanjala samo na jedan izvor prihoda nego čak na tri – 'nešto kamati nešto igla nešto pero' – od kojih je pisanje bilo svakako najmanje isplativo.“²²⁸ Za Dragojlu Jarnević značajno je i to da je upravo „pokušaj traženja novčane zarade, nada u trajno zaposlenje književni motiv koji prvi put osmišljava u hrvatskoj književnosti – žena“²²⁹. Ona je u pisanju tražila moralnu i materijalnu satisfakciju.

Kako navodi Kristian Novak, „Jarnevićeva se izuzetno često u svojim narativima, osobito nakon prihvaćanja ideja ilirskoga pokreta i početka usvajanja jezika, prikazuje načitanom, a bavljenje umjetnošću i 'stvarima duha' ona često uključuje u argumentaciju vlastitih životnih postupaka“²³⁰. Rano je uvidjela važnost obrazovanja mladih naraštaja, kao i njihovih majki: „Napisati želim pak i hoću jedan članak proti ovomu nesmislu za žensko naobraženje, i odpraviti za Vienac ako će htjeti primiti.“²³¹ Smatrala je kako žena najbolje poznaje drugu ženu, kako bi žena bolje podučavala druge žene te je zato odlučila pisati članke o obrazovanju žena: „Ipak mislim, gde se pouke tiče, da se nesmiye žena izključiti. Ta žena poznaje najbolje žensku narav i može joj u dušu pogledati, s tog se neću odreći poučnih članaka za žensku mladež.“²³² Dragojla je, kao prava ilirkinja, služila samo domovini, budući da supruga i djece nije imala: „Za sada nijedan muž nikakve vlasti verhu mene neima, i moje

²²⁷ Coša 2011: 111, Slapšak 2001: 248.

²²⁸ Dujić, pregled: 5. 9. 2015.

²²⁹ Zečević 1985: 25.

²³⁰ Novak 2012: 283.

²³¹ Jarnević 2000: 727.

²³² Op. cit.: 726.

serdce je upokojeno. Domovina me samo zauzima, i njoj posvetjujem sile i ljubav moju.“²³³ Od domorotkinja se očekivalo uključivanje u preporodni pokret, što uporabom narodnoga jezika u svakodnevnome životu, što prenošenjem nacionalnoga osjećaja djeci dok je pisanje u velikoj mjeri bilo muško područje, stoga je Dragojla napravila značajan korak za ženski rod kada je rekla da će pisanjem odsad služiti domovini: „Žalila bi za jedino, što bi se morala odieliti, a da još ništa nisam pisala, što bi moglo jednoć za korist budućem pokolenju biti. Uzrastujućim djevojkam i budućim domaćicam i majkam bi morala biti moje dielo posvetjeno, i za nje bi bio moj trud.“²³⁴

Pisala je i zabavne sadržaje za žene, čak ju je Veber Tkalčević molio da piše za *Neven*: „...kada od njega list dobim gdje me pozivlje, da mu štogodj od moje ruke opisano za Nevena pošalji, što bi bilo za zabavu ženskog spola i s kadno sversi koju ima...“²³⁵ Tom nam rečenicom Dragojla donosi Veberov pomalo šovinistički stav da se za žene trebaju pisati samo zabavne priče ili eventualno priče koje bi nastavile poticati novoprobudenu nacionalnu svijest. No, tekstovi Dragojle Jarnević imali su funkciju socijalizacije ženske publike, „kojoj klavir i knjiga nisu više ukrasni atributi“²³⁶. Dragojla se trudila pisati što više kako bi i druge žene počele pisati: „...pa opet idem za tim, nebili se uzbudila koja sposobna ženskinja, koja ima više prilike i sriedstava oko knjige dangubiti.“²³⁷ Doduše, žene jesu pisale, ali su brojne zabrane i kodeksi ponašanja utjecali na smanjenje mogućnosti da se otkriju i realiziraju talenti potencijalnih umjetnica.²³⁸ Bilo kako bilo, „upad žena u tradicionalne 'muške' popularno-kulturne sfere dodatno je zakomplicirao hijerarhijska križanja, ali i otvorio intrigantne perturbacije rodnih ideologema“²³⁹.

²³³ Jarnević 2000: 217.

²³⁴ Op. cit.: 247.

²³⁵ Op. cit.: 477.

²³⁶ Zlatar 2004: 193.

²³⁷ Jarnević 2000: 171.

²³⁸ Usp. Protrka Štimec 2013: 33.

²³⁹ Čale Feldman, Tomljenović 2012: 133.

7. 4. 5. Afirmacija Dragojle Jarnević kao spisateljice

Žena se u 19. stoljeću držala manje vrijednom od muškarca, kako u tjelesnome, tako i u duhovnome pogledu. U društvenome je životu 19. stoljeća dominirao falocentrični poredak o čemu govore i Čale Feldman i Tomljenović:

Dodijelivši isključivo muškarcu povlasticu udjela u povijesnom i političkom djelovanju, nedovršivom transcendiranju svojih 'prirodnih' zadanosti, ta je tradicija mišljenja, djelovanja i imenovanja naime upravo kulturom produbljivala i biološke razlike između spolova, neumoljivo ih pritom cijepajući na (samo) dvoje.²⁴⁰

Patrijarhat i njegovi tekstovi podređivali su i zatvarali žene. Muškarci su bili ti koji su zauzimali vodeće položaje u politici, ekonomiji, umjetnosti, dok su žene sputavane unutar svojega doma, nije im bilo dopušteno iskoračiti u javnost koja je bila razumijevana muškom sferom. „Kulturnoj su eliti pripadale rijetke žene. Ta je elita bila sila pokretnica hrvatskoga naroda.“²⁴¹ Neke su žene rano shvatile vrijednost svoga rada te su se borile za žensku emancipaciju. Ponekad su imale podršku svojih muških kolega, ali su nerijetko i bile osuđivane, stavljane na marginu javnoga života, potlačene, gotovo i prešućene. Kao rezultat rodne diskriminacije, u svim područjima književnoga pisma i akademske znanosti radovima žena tradicionalno se poklanjala mala ili nikakva pozornost. D. Zečević navodi kako je „Dragojla Jarnević počela (...) književnim radom u pretežno nepismenoj i deseteračkoj sredini koja će zadugo smatrati da je status književnika, pisca, 'prirodno' prikladan samo za muškarca, dok je za ženu 'prirodno' da se ne miješa u društvene, 'muške' poslove“²⁴². Žena spisateljica borila se s položajem društvenoga i književnoga autsajdera, tako se i Jarnević kao spisateljica susrela s brojnim teškim situacijama: „Medju ostalim opiše mi prljavo stanje društvenog života, a i slaboumne muževe kod kazališnog odbora. Da moje drame neće stići nikakvog priznanja, posve je naravna stvar; jerbo bio bi stid i sramota mužkarcem da bi ženska prednost stigla.“²⁴³ Kako kaže A. Zlatar, „[t]emeljni je problem što u već postojećim i poznatim socijalnim relacijama žene spisateljice ne vide i ne prepoznaju sebe, a ako vide

²⁴⁰ Čale Feldman, Tomljenović 2012: 40.

²⁴¹ Šego 2011: 157.

²⁴² Zečević 1985: 10.

²⁴³ Jarnević 2000: 624.

razlike, ustručavaju se javno ih potvrditi i fiksirati²⁴⁴. Dragojla je bila svjesna nepravde koju su joj nanijeli muškarci samo zbog toga što je pripadala ženskome rodu. Osjećala je kako ne može pisati o svemu što želi, da njena djela neće biti toliko priznata kao djela nekih muških pisaca: „Grize me, grize, što sam se pustila na književno polje a nemogu raditi po želji. (...) Ali Hrvati su veliki kruhoborci, pa jedan nenavidja drugomu; a najpače žena na tom polju je Hrvatom absurdom.“²⁴⁵ Stoga joj je veliko iznenađenje bilo kada je dobila nagradu za jednu od svojih pripovijesti: „Moja braća zbijala je sa mnom sprdnju i s mojim pisarenjem, pa sam eto osviedočena, da nepišem najroje, buduć sam nagrade dopala, što mužkarci gdjekoji nisu.“²⁴⁶

Govor kao glavni vid djelovanja u javnosti trebao je biti rezerviran samo za muškarce, a ženski se govor u javnome području nastojao ukinuti, dakle, činjenica da su Dragojlina braća smatrala kako ona nije sposobna baviti se 'muškim' poslom zaista ne iznenađuje. Jasna Šego piše kako je „konstruirana tjelesna i intelektualna 'superiornost' muškaraca nad ženama odražavala zapravo diskurs muške moći“²⁴⁷. O tome je još 1861. godine John Stuart Mill pisao u svojemu spisu *Podređenost žena*. On je neprekidno isticanje ženskih intelektualnih nesposobnosti označio kao muško nastojanje da se zadrži postojeća društvena spolna mreža moći: „Mislim kako se u njihovu nesposobnost želi vjerovati samo da bi se zadržala njihova podređenost u kući; većina muškaraca još ne može prihvatiti ideju življenja s nekim tko im je ravan.“²⁴⁸ J. S. Mill je oštro kritizirao muškarčevu prevlast nad svim sferama života te je poticao žene na to pokažu muškarcima kako mogu sve što i oni, ako ne i više. Dragojla se isto tako borila protiv uvjerenja da su žene nesposobnije od muškaraca. U *Dnevniku* je pisala i o tome kako je ponosna na sebe što se svijet konačno počeo diviti sposobnostima jedne žene: „Evo kako mi se klanjaju mali / nu zadovoljni - / dusi; dive mi se i oštroomje moje kao što i izvanredne sposobnosti na ženskom jednom čeljadu u zvезде kiju...“²⁴⁹. Imponiralo joj je to što su muškarci, kao vodeći u patrijarhalnome poretku, shvatili njezinu vrijednost: „Sada tekarc ćutim gdje učeni i znanstveni muževi moje duševne proizvode priznaju, da sam kadra nešto učiniti, a i posluvati ću po mogućnosti i tako barem z jedne strane merkle moje dane

²⁴⁴ Zlatar 2004: 194.

²⁴⁵ Jarnević 2000: 643.

²⁴⁶ Op. cit.: 524.

²⁴⁷ Šego 2011: 142.

²⁴⁸ Mill 2000: 61.

²⁴⁹ Jarnević 2000: 261.

razvedriti.“²⁵⁰ Prema B. Galić, „žene se tijekom povijesti pokušavalo isključiti bilo potpuno iz javne sfere rada, bilo iz određenih tipova zanimanja, te im se ili onemogućavala ili otežavala društvena promocija u javnoj sferi paralelno s muškarcima“²⁵¹. Iako se općenito vjerovalo kako je ženi u 19. stoljeću mjesto bilo u privatnosti doma, a muškarcu u javnoj sferi, ipak su postojali osviješteni muškarci i žene koji su se zalagali za ravnopravnost muškaraca i žena na svim područjima, posebice na književnome području. To su većinom bili hrvatski preporoditelji koji su na vrijeme uvidjeli Jarnevićkine sposobnosti, stoga ne čudi što su je molili da piše za njihove časopise.

Dragojla Jarnević bila je žena ispred svojega vremena, moderna žena koja je izašla iz kuće, družila se s muškarcima i konačno dočekala svoju afirmaciju u javnosti. Imala je povjerenja u svoje intelektualne sposobnosti. Željela je postati ravnopravna muškim književnicima, ravnopravno surađivati s njima i tako prevladati „autsajderski položaj u zajedničkim intelektualnim pothvatima“²⁵². Zbog toga D. Zečević kaže kako se u *Dnevniku* Dragojle Jarnević javljaju dvije jedna drugoj suprotstavljene predodžbe: „literarni kliše o ruci supruga na kojoj se žena odmara, i na drugoj strani nova i neuobičajena slika: žena koja žudi za intelektualnim kontaktima“²⁵³. Tako smo na primjeru *Dnevnika*, ali i cjelokupna Jarnevićkina života, suočeni s kontrastom između prošlosti i budućnosti, između zadanih obrazaca ponašanja i oslobađanja patrijarhalnih stega, borbe za priznanjem te ujedno i nade da će žena spisateljica biti priznata.

²⁵⁰ Jarnević 2000: 439.

²⁵¹ Galić 2004: 307.

²⁵² Zečević 1985: 61.

²⁵³ Op. cit.: 61.

7. 4. 6. Dragojla Jarnević protiv društva

„Odbivši se podati svojevotji supruqa, odbivši služiti muškarcu samo za puteni užitak“²⁵⁴ te istovremeno raditi izvan svojega kućanstva, izlaziti u javnost kao muškarac, Dragojla Jarnević je svjesno prekoračila granice i prekršila norme muškoga svijeta duboko usađene u tadašnjem društvu. Istina, postojali su muškarcu koji su se divili njezinome iskoraku u društvo smatrajući ga čudom zato što je žena: „Muškarcu mi se klanjaju, ženskadije mi zavidjaju a srđce mi se plaće od ljute boli. Postigoh, da me muškarcu smatraju kao čudo nevidjeno i kao novu zvijezdu na zreniku ženskom, a ženskadije se na mene kao kakovu tobož mudračicu mnrje i jade...“²⁵⁵ Veći je ipak bio broj onih koji su je kritizirali. U svome je *Dnevniku* napisala kako su je svakako nazivali samo zato što se nije libila izreći svoje mišljenje: „...nazivlju me Sofisticom, kada ih često na njihova zanovetanja mojim mudrovanjem susretam...“²⁵⁶ Toril Moi kaže kako se patrijarhalna opresija sastoji od nametanja određenih društvenih standarda ženstvenosti svim biološkim ženama kako bi nas uvjerila kako su odabrani standardi 'ženstvenosti' prirodni; tako se ženu koja se tome odbija podrediti može etiketirati neženstvenom, neprirodnom²⁵⁷ – tako su etiketirali i Dragojlu.

Velik je broj primjera na kojima se vidi kako joj je želja za brakom i majčinstvom zaista bila društveno nametnuta. Žena je u patrijarhalnome građanskom društvu bila bez mogućnosti da izgradi vlastitu individualnost, a jedino mjesto njezine afirmacije bili su obitelj i kućanstvo kojima se trebala potpuno posvetiti. Težak teret koji je, kao neudana žena, Dragojla trebala nositi na svojim plećima vidimo na sljedećem primjeru: „Neznam što se preuzeo sviet na mene i s česa mi nenavidi. Niti polazim javne zabave, niti idem po javnih šetalištih, tiho se bavim kod kuće, šijem, čitam, pišem i obavljam ostale kućne poslove, pa evo se zadeli nečiji jezici i kaljaju moje poštenje.“²⁵⁸ O njoj se svašta govorilo: „Da vas je ona pobrala u Trstu na sokaku; da ste ženska protuha bez poštenja i da ste jednu noć bog znade gdje i s kime spavala kada vas ona protjera...“²⁵⁹ Dragojla se brinula što će ljudi o njoj misliti ako se bude nastavila družiti samo s muškarcima: „Na Gösing idu sami mladići, njih nekoliko

²⁵⁴ Nemeć 2006: 240.

²⁵⁵ Jarnević 2000: 70.

²⁵⁶ Op. cit.: 52.

²⁵⁷ Usp. Moi 2007: 96.

²⁵⁸ Jarnević 2000: 41.

²⁵⁹ Op. cit.: 145.

djakah i ja bi bila sama medju njimi ženska. To neide! Moram si dobar glas uzdržati...“²⁶⁰ No, s druge se strane nije uvijek ponašala onako kako su nalagala pravila tadašnjega društva: „Priznati mi je sada za svaki put, da mi bijaše zabava mužkarci mila, jer se bično zakvačih s njima i tada pogoni dok ih predobih. Uz nje oštih svoj um i osvojih se tako u duhu i srcu.“²⁶¹ Dragojla je često stupala u prijateljske odnose s muškarcima što se može protumačiti njezinom željom za neovisnošću i emancipacijom koja je tada bila moguća jedino muškarcima.

Dragojla nam u svome *Dnevniku* donosi i mišljenja muškaraca o tome kako bi se jedna žena 19. stoljeća trebala ponašati, što bi trebala misliti, a što govoriti. Tako joj je udvarač Scholz rekao: „Žena nebi smela imati načela.“²⁶² Tu je istu rečenicu Dragojla Jarnević napisala i u romanu *Dva pira* u pismu koje je Blaženka slala Avreliji. U 19. je stoljeću vladalo mišljenje kako žena ne treba imati 'svoje ja', njezino je 'ja' trebalo biti samo odraz 'ja' njenoga oca, brata ili supruga. Dragojla se svađala i s Talnerom, ocem njezine prijateljice Tonice koju je upoznala u Gratzu, koji ju je optužio da je lažljivica jer joj je njezina nevinost bila najveće blago: „Dvadesetisedam godina imati, pa biti nedužnom djevojkom neka se kaže drugomu a ne meni, koji poznadem ženskinje.“²⁶³ Svećenik Fink ispaao je šovinst kazavši Dragojli da je: „...samo zato ženski spol stvoren, da za predmet razkošja mužem služi...“²⁶⁴ Svećenici, posebice svećenik Fink, bili su predmetom njezinih osuda zbog propovijedi koje su ljudima držali, a sami ih se nisu pridržavali:

Najgadnije pak je u popa življenje. Pijanstvo, kartanje, pušenje, do dvie kuvarice ili kako jim se drugačije bi moglo ime dati: priložnice – ali pak drže oženjena slugu, i nemogu za devetu zapovjed božju ništa govoriti. – A žali bože, da se popovi samo bogoljubni i čudoredni opisivati moraju, kao i sudci pravedni; od svih pako vidi i čuje se znamenita dosta, ali se svetu kazati nesmije.²⁶⁵

Natporučnik Cerngollern, koji je bio podstanar u Jarnevićkinjoj kući, posebno ju je razljutio kazavši: „Ako se mi i ženskadijam klanjamo, ako im prvenstvo dajemo, i sve činimo,

²⁶⁰ Jarnević 2000: 125.

²⁶¹ Op. cit.: 12.

²⁶² Op. cit.: 93.

²⁶³ Op. cit.: 119.

²⁶⁴ Op. cit.: 224.

²⁶⁵ Op. cit.: 605.

da jih nam sklone činimo, ipak neštujemo one, koja nam se bezobzirno i laskomno poda. Ona je naša igračka i ništa više.²⁶⁶ Dragojla mu se usprotivila istaknuvši činjenicu kako je ljudima zavladao nemoral, bili oni muškarci ili žene. Kritizirala je bračne živote mnogih ljudi:

Načela neima nikakvih i nezna kako ni sebe ravnati, kamo bi svoju djecu. Bila sam slušajućim svjedokom ne davno jednoga prizora medju supruzi. Samo staklene vrata dielila me od njih. On joj predbacivao laskoman, razbludan život a ona mu rekla; kada mu to nije po volji, neka on čini svoju bračnu dužnost – na što on reče: 'Radi što ti volja samo mene pusti na miru...'²⁶⁷

Značajno je da je Dragojla na sve optužbe odgovarala neobičnom hrabrošću jasno i glasno zastupajući stajalište prema kojemu bi žena trebala imati pravo glasa, stoga je posebno zanimljivo i to kako Dragojla nagovara sestru Minu da ostavi svoga supruga koji ju zlostavlja, ne mareći što će selo reći: „...ja ju molih neka ostavi toga opakog, nevaljalog čovjeka i k nama dodje, ali to ona neće veleć da bi sva varoš na nju viknula.“²⁶⁸

²⁶⁶ Jarnević 2000: 86.

²⁶⁷ Op. cit.: 160.

²⁶⁸ Op. cit.: 57.

7. 4. 7. Dragojla Jarnević i druge žene

Dok je s jedne strane podržavala emancipaciju žena, istodobno je u *Dnevniku* izražavala mišljenje kako su žene manje inteligentne ili duhovne od muškaraca. Tu uočavamo njezino stanovito licemjerje. Dragojla je branila samu sebe u brojnim raspravama s drugim muškarcima i ženama, želeći da muškarci priznaju kako bi ona trebala imati pravo glasa, a istovremeno je ona sama oduzimala to toliko željeno pravo glasa drugim ženama smatrajući samu sebe intelektualno nadmoćnom ostalim ženama:

U Viktoriji i Bazaru se čita mnogo o emancipaciji ženah kao i o gombališćih ženskih, ali ne, da bi pisci ili pisalice bile za to, ove su mnogo proti tomu načinu emancipiranja. Pak i ja, ako i jesam sama svoja svoj viek živila, nisam za takovo emancipiranje, kakovo ludost prenapeta pojedinih ženah zahtjeva.²⁶⁹

Tu vidimo kako je Dragojli bilo teško živjeti i misliti ispred društva i vremena. Zečević kaže kako je Dragojla Jarnević zastupala pomalo konzervativno rješenje kada su u pitanju bile žene zato što joj je to bilo usađeno patrijarhalnim odgojem, ali da je načinom svoga života željela osporiti upravo tu konzervativnost, budući da je razmišljala o tome kako bi ona sama postupila u saboru kad bi bila muškarac.²⁷⁰ Iako u *Dnevniku* nema govora o ovome pismu, smatramo kako je potrebno spomenuti ga jer u njemu vidimo da se „oslanjanje na intelekt i volju podudaralo s Dragojlinom odlukom da ne pristane biti slabiji spol, no da je pritom pokazala razboritost pa i suzdržano nepovjerenje prema nekim zahtjevnijim načelima tadašnjih feministica“²⁷¹:

Mnogo sam slušala mienja o ravnopravnosti žena s muževi, ali su to u mnoge gospoje tako zamršeni pojmovi ob toj ravnopravnosti, da se mnoge i nad muževe dižu, ali ne znanjem i umjećem, već nekom tvrdoglavošću, nemoreti biti s mužem ni u slozi. Nieka me bojazan obilazi, da se prije nego se umna ravnopravnost izvojšći veliki Chaos nastati u glavah ženskih, pa poslije velike nevolje, koje će imati muževi,

²⁶⁹ Jarnević 2000: 714.

²⁷⁰ Usp. Zečević 1985: 21.

²⁷¹ Detoni Dujmić 1998: 71.

izravnat će se ove sve pomalo. Od ideje do istine je veliki korak, i ako se ova ideja u duhu koje umne žene i izčistila, neslijedi da to za sve žene valjati ima.²⁷²

Dragojla se često ponašala kao da je bolja od ostalih, zato joj je Fink rekao:

Da bi vi i pogrěške u vašem životu pravili, buduć u bračnome savezu živěti nećete, i skime u uzkom razměrju živeti, natoliko nebi nitko ovo za zlo smatrao, kao što kakovo življenje motri, kojim pokazujete, da težite kao něko verhunaravno bitje medju ljudinstvom stajati, i mislite se bolji plemenitii biti; vi svako čověčje ćuvstvo u vašoj grudi tajite i na prirodi grěšite, kroza koju u svět dodjoste; ovo vam u društvu svaki zaměrja, muž kao i iste žene, i nitko nemože priazno niti priatno svama postupati, buduć niste što bi morali biti.²⁷³

Društvo kritizira sve što je različito buduć da muškarce i žene promatra kao dva fiksna pola, ali čim se ta dva pola počinju opirati društveno konstruiranim obrascima ponašanja, oni postaju društveno i religiozno neprihvatljivima, tako i Jarnević. Posebno su se na Dragojlu Jarnević okomile žene: „Nieki će, i to ženskadije s kojimi malo obćin, jerbo se nerazumiemo, da živim nećudoredno...“²⁷⁴ Zanimljivo je da ona sama na neki način potiče ta naklapanja svojom samouvjerenošću: „Zloba i jal se giblje u ženah koje mi nemogu biti premice.“²⁷⁵

Sve te osude društva i njihove kritike spram njezina načina življenja urodile su i njezinim kritikama. Dragojla je negativno sudila o društvu koje se skupljalo u toplicama, posebno o ženama: „Ženetine proste, koje sjede čitavi dan u hladu pod brěgom; nakite se u svilu i baršun i tako se perče. Od razgovora su za ogovarati i suditi. Muževah što ima igraju něki karte, a drugi gledaju; opet něki u hladu sjede.“²⁷⁶ U *Dnevniku* je vidljiv Dragojlin kompliciran odnos sa ženama, koji je ponekad graničio i sa samom zlobom. Time kao da je potvrdila onu po kojoj je, kako kaže Dujić, „Virginia Woolf (...) u pravu kada piše: 'Žene su stroge prema ženama. Žene ne vole žene.'“²⁷⁷ Žene je patrijarhalno razmišljanje socijaliziralo

²⁷² Jarnević 2000: 71.

²⁷³ Op. cit.: 268.

²⁷⁴ Op. cit.: 41.

²⁷⁵ Op. cit.: 47.

²⁷⁶ Op. cit.: 487.

²⁷⁷ Dujić, pregled: 5. 9. 2015.

da se smatraju inferiornima muškarcima, da se promatraju kao suparnice u potrazi za patrijarhalnom potvrdom, da vrednuju jedna drugu s ljubomorom, strahom i mržnjom. Seksističko razmišljanje navelo je žene da jedna drugu ocjenjuju bez suosjećanja i da se grubo kažnjavaju.²⁷⁸ Tako je i Dragojla, kritizirajući žene, uzvisivala samu sebe: „Četerdesetidve godine sam preživjela, neću reći bez grêha, ali zaufano bez mnogih opačinah, kojim su žene i djevojke više ili manje podveržene.“²⁷⁹ Bila je osobito sigurna u sebe kada je bila riječ o drugim ženama. Svoju ljepotu i pamet uzvisivala je nad ljepotom i pameti ostalih žena: „Ja se neprecijenjivam, ali znam, da sam bolja od tisuće ostalih...“²⁸⁰ Dragojla je bila sklona kritici svih žena koje se nisu ponašale onako kako je ona mislila da bi se trebale, ali i kako je bilo određeno patrijarhalnim pravilima. Tako je savjetovala sve žene da ne idu gledati buntovnike: „...pa podvikuju smijuć se na gledaoce, a po najviše na ženskadije, tako da nije probitačno, za nijednu boljega ćućenja i odhranjenja ženku do bliže od barem pedeset koraka ići, ako neće biti ljuto zastidjena.“²⁸¹ Negativno je vrednovala i sve djevojke koje su više pazile na vanjštinu, nego na unutrašnjost: „...bolja jerbo nevlada sa mnom taština koja veći dio djevojaka upropastjuje.“²⁸² Dragojla je sudila i o ženama u Italiji, o njihovu ophođenju s mladićima: „Pa ponašanje im je nečedno. (...) Svaka ima ljubovnika, pa čim stupi iz kuće već ju ovaj, koji onuda na čošku i sokaku čekaju, ulovi za ruku, pa hajde u šetnju.“²⁸³ Pisala je o tome da ona nije došla u Italiju da ju muškarci uzdržavaju: „Ja sam Hrvatica, a nisam došla ovamo da se dadem budi po i kakovom gospodinu uzdržavati, i rodu si mraz na obraz navlačit.“²⁸⁴ Držala je da je svijet u Italiji pokvaren i izrazito nemoralan: „...kako je to sve izkvareno, sve bježi samo za nasladom tjela...“²⁸⁵ Dragojla je o ženama mislila sve najgore, nije prihvaćala činjenicu da nisu sve žene iste, već ih je promatrala kao cjelinu koja je bila tako različita od nje: „One su sretnije sa manjim svojim znanjem nego sam ja. One nisu odviše savjestne za nabaviti si udobno življenje bilo to i kojim načinom, dočim sam ja stroga i na najmanji prestupak kojega bi mogla učiniti proti ćudorednosti.“²⁸⁶ Dragojla nerijetko „loše karakterne osobine pripisuje upravo 'ženskoj slabosti' koju smatra ključnim elementom

²⁷⁸ Usp. Hooks 2004: 30-31.

²⁷⁹ Jarnević 2000: 505.

²⁸⁰ Op. cit.: 114.

²⁸¹ Op. cit.: 37.

²⁸² Op. cit.: 81.

²⁸³ Op. cit.: 117.

²⁸⁴ Op. cit.: 119.

²⁸⁵ Op. cit.: 120.

²⁸⁶ Op. cit.: 123.

prirodne društvene podređenosti žene²⁸⁷. Na mnogim je mjestima u *Dnevniku* izrekla da su žene slabe i time potvrdila svoje licemjerje, jer je za sebe tvrdila kako je neopisivo jaka: „Ja ne mogu pripadati tako slaboj vrsti.“²⁸⁸ Dragojla je tvrdila kako ne mari za vanjštinu i ono materijalno:

Ogrlaja, nauška, lančića tako sitnieh kotriga, misliš iz paučine su sapleteni. Igala za glavu da se sapinju prami, pa svakoj na vršku dragulji svake boje. Prstenja, narukvica, sapinjaća i bog ti znaj čega sve mi nije stro pred oči ovaj čovjek. Dobro da neimam niti neosjećam potrebe za zalihom, inače bi mi srce pucalo od želje za ovim nakitom.²⁸⁹

Bila je nepopustljiva prema ženama, smatrala je da su nesmotrene i nedovoljno zainteresirane za išta više osim kuće i kuhinje. Često je sa sestrom razgovarala o ženama i njihovu nemoralnom ponašanju:

... i tu ja rekoh: 'Ta pravo je svakoj, zašto su lakome.' A seka kaže da su to muževi krivi, kji dievojku navedu, pak onda ona uboga pati a on ostane slobodan i prost. Ja joj toga nedadem zadobiti, već rečem, da su i one krive, zašto bo se tako daleko mužem pustjaju. Onda jošte pridam: 'Da, lakomice ženske, sve ste Evine kćeri.'²⁹⁰

Dragojla se, osim sa sestrom, svađala s mnogim drugim ženama: „Ja na to: 'jerbo žene na posao nemisle pa bi s toga samo jele'. Ona: 'To se znade, stare djevojke neimadu apetita.'²⁹¹ Mnogo je primjera njezine egocentričnosti i samouvjerenosti:

To je kod ženah, pripadale one ma i kojemu stallišu, da ih taština i razkalašenost zatome svako bolje svojstvo u njima i požuda, iztaknuti se posvuda i težiti za prvenstvom medju krasoticam, mjesto medju umnimi i razboritimi ženami, čini

²⁸⁷ Grubišić Pulišelić, pregled: 5. 9. 2015.

²⁸⁸ Jarnević 2000: 186.

²⁸⁹ Op. cit.: 156.

²⁹⁰ Op. cit.: 377.

²⁹¹ Op. cit.: 545.

ženskinje posve sići sa opredieljnoga njima pravca; one regaju po sve za drugim i s tim zaostaju u naobrazbi, a bormeš im i ćudorednosti manjka.²⁹²

Dragojla je žalila što ne može naći sebi ravnu družicu:

Moj bože, to već i neima onih ćednih, umjerenih, trieznih Karlovkinja. To neima razlike medju bogatirom trgovcem, ka i medj postolarom i opančarom. Njihove žene i kćeri idu po istom kalupu zaodjevene, kao i trgovkinje bogatašice. Svila i baršun, ćipke, resice i vezanke šušte oko svih jdnako i mislio bi, sve ti je to plemstvo, bogato odlično, sve visoko, razumno. Pustiš li se u razgovor s ovakovom jednom našušurenom, zamjetit ćeš do skora da joj razum loš, sposobnosti nikakve vriednosti. Sve se daje što je ženskinja, od rane već mladosti na nakit, zanemaruje nauku, posao, najpotrebitije znanje i baca se priliki u narućaj; ženska valjanost, ćednost, kriepost pala je pod ništicu i ženski spol se sploh dao na bezposlicu i nakit. (...) Ono ženske poovjese po sebi kojekakove šarene krpe smiešna lika i oblika, pa vuku i povlaće repove njihove po blatu i prahu; na koštreće glave odurnimi kojećijimi dlakami, a na njih postave nešto kao poklopac od lonca sa vezankami i perjem, naliće si obraze, pa se tako koće, vrću i prevrću, hihikaju ili prezirno oko sebe gledje, i to kažu da je po modi; po nekakvoj modi, koju kroje preljubnice, razkošnice i zanemarene ljubovnice oženjenih velikašah, tamo negdje u Parizu i Berlinu. (...) Tuga mi srce pritišće, kada pomislim, da ovakve majke domovini sinove radjaju.²⁹³

Ovo je jedna od najvećih kritika ženskoga pućanstva zabilježenih u *Dnevniku*. Žene koje zanima samo materijalno i tjelesno, a ne ono duhovno, samo vlastiti interes, a ne kolektivno (nacionalno) dobro, nailazile su na Dragojline prijekore. Smatrala je kako žene ne mare za obrazovanje i odgoj, već samo za lijepe haljine i krasan nakit:

Takodjer se dogovoriše neki učitelji da će davati predavanja za ženski spol. Dobro bi bila ova predavanja, ako bi bila od koristi. Novije doba zanemarile žene na veliko

²⁹² Jarnević 2000: 705.

²⁹³ Op. cit.: 714.

svoje duševno naobraženje i samo si tielo ludo kite i razne nespodobe iz glavah čine, djeteće odhranjivanje zanemaruju, gospodarice mlitave, delavice nikakove.²⁹⁴

Zanimljivo je i Dragojlino mišljenje o jednome Crnogorcu oko kojega su se vrzmale udane žene:

...nije hotio, pa i neće s djevojkami se pustjati u ljubakanje, jer neće djevojačkih kletvah na sebe navlačiti, čim je nebi mogao oženiti. Ali gospoje ljubi – buduć ga prizivlju i nude mu se. – Nemogu njega osuditi, ali žene, žene ... Koliko treba još ženam da se dovinu ćudorednosti i da se uzmognu svojoj pohotnosti oteti.²⁹⁵

Dragojla je stala na stranu muškarca kazavši da su žene preslabe da bi se mogle obraniti od svega nezdravog, nemoralnog ili nećudorednog: „Nemogu razumjeti ovieh ženah! Znade se za tri, koje onaj obljubljeni crnogorac Marko ljubi, i sve tri jedna za drugu znade. Dvie imaju muževe, treća je Aleksićka udovica.“²⁹⁶

Također, često je kritizirala način na koji su majke odgajale svoju djecu, smatrajući kako postoje mnoge majke koje svojim životom ne pružaju dobar primjer svojoj djeci. Dragojla Jarnević vjerovala je kako žena ne smije zaboraviti prirodnu zadaću i ulogu majke jer je mislila kako je svakako moguće istovremeno biti i dobra majka i baviti se društveno priznatim radom. „Pred tipom žene posvećene isključivo društvenim poslovima autorica dnevnika negoduje isto onako kao što negoduje pred praznim kićenjem, rastrošnošću i trčanjem za modom.“²⁹⁷ Dragojla je držala kako žena treba pronaći savršenu sredinu – biti i dobra majka, ali se brinuti i o vlastitome intelektu i obrazovanju.

²⁹⁴ Jarnević 2000: 724.

²⁹⁵ Op. cit.: 682.

²⁹⁶ Op. cit.: 683.

²⁹⁷ Op. cit.: 64.

7. 4. 8. Prodana nevinost – protivno pravilima

Pojam nevinosti mogli bismo povezati s mnogobrojnim Jarnevićkinim kritikama upućenim ženama. Na početku je *Dnevnika* Dragojla svoju tjelesnu nevinost i čistoću cijenila više od ičega: „Moje tijelo želim uzdržati neoskvrnjeno do čovjeka komu bi mogla biti supruga; nesretnem li takvog a ja ću i dalje nastojati djevičanski živjeti.“²⁹⁸ Odgajana kao katolkinja, Dragojla je prije svega mrzila nemoral i, osim što je kritizirala ondašnje djevojke kako se bez srama predaju u ruke muškarcima, a nisu udane za njih, pretjerano je isticala svoju nevinost: „...i da ženska, ako i stoji sama, ipak nemora biti čudoredna propalica. Da prkositi budem čitavom svijetu, i osviedočiti ću ga da je Jarnevićka hrvatsko dijete, u kome još živi neoskvrnjen način življenja.“²⁹⁹ Nemeć kaže kako Dragojla Jarnević „[p]onekad i idealizira svoju poziciju djevičanske čistoće i čudoređa i, bez ikakva osjećaja 'ženske solidarnosti', poput kakva moralnog arbitra, otvoreno kritizira druge žene koje 'odveć svome tijelu ugađaju' i odaju se 'razbludnom životu'“³⁰⁰. Zanimljivo je kako je Jarnević na seksualan čin gledala kao na nešto u čemu uživaju samo muškarci³⁰¹:

Budem ikada muža dobiti mogla, koji vrėdan bude moj suprug biti glede čudorednosti svoje i štovanja proti meni, tako da me naj dobie neoskvrnjenu. – A bezobzjeno se samo ljubovniku predati, za one časove dok bi uživao, pa da kada se zasiti porugljivo padnutu dėvicu ostavi – ovako nikada Dragoila pravila nebude!³⁰²

Postavlja se pitanje: bi li Dragojla i da nije imala mana, kako ona naziva inkontinenciju, iznad svega cijenila nevinost i čistoću prije braka? Jesu li njezine kritike upućene ženskome pučanstvu samo iskazi ljubomore zato što ona sama ne može uživati u životu, odnosno misli da ne može? Prema K. Nemeću, „[n]e možemo se oteti dojmu da je bila opčinjena spolnošću i da je podsvjesno zavidjela ženama koje svoju nagonšku stranu ne stavljaju pod kontrolu“³⁰³. Na stranicama se *Dnevnika* govori i o brojnim seksualnim snovima

²⁹⁸ Jarnević 2000: 109.

²⁹⁹ Op. cit.: 116.

³⁰⁰ Nemeć 2006: 244.

³⁰¹ Ovakvo se mišljenje u hrvatskoj javnoj kulturi, poglavito onoj rezerviranoj za žene, susreće i kasnije tijekom 19. i prve polovine 20. st., o čemu usp. Coħa 2008: 270.

³⁰² Jarnević 2000: 203.

³⁰³ Nemeć 2006: 244.

koje je sanjala, o muškim zagrljajima za kojima je plakala, o čežnjama za tjelesnim nasladama. Ipak, koliko god neobično bilo, s navršenih je četrdeset godina još uvijek bila djeвица. No tada je zabludjela i dalje nam na stranicama *Dnevnika* bez pretjeranoga srama otkriva sve detalje svoje tjelesne veze sa seoskim momkom Nikom, kojemu je i plaćala za seksualne usluge, kao da je zaboravila da je još nedavno pisala:

Ali sada, gde ih gledam, te domoljube – zgraža mi se duša! Bez značaja, bez ćudorednosti, bez vjere je muž i žena. Imučni razbludnici kupuju jedva procvatuću nevinost ... a luksus preoteo ženam sav stid, svu ženskost, svu vriednost kao supruga i majka. Redke ćeš naći žene u boljem uzvisenijem smislu.³⁰⁴

Ona, koja je toliko samu sebe hvalila zbog ćudorednosti, sada piše: „Liepu, prekrasnu sam svrhu stigla! – stigla svrhu, da me je čitavu noć grlio seoski momak.“³⁰⁵ Brat i sestra su je odgovarali od toga, što zbog sramote, a što zbog toga da ne troši novce tako olako. Ta je dogodovština iz Dragojlina života zanimljiva zato što je u hrvatskoj književnosti 19. i početkom 20. stoljeća bilo potpuno nezamislivo da se u književnome djelu opisuje situacija u kojoj žena „novac daje i da za novac dobiva željenog muškarca“³⁰⁶. Iz cijelog se *Dnevnika* sluti duboka provalija među spolovima. Kako kaže K. Nemeć, „[o]na je posebno bolna u opisima normi i predrasuda koje vladaju u društvenoj svakodnevnici, a po kojima je muškarcima sve dopušteno, bez ikakva etičkog sankcioniranja“³⁰⁷. Tada je bilo potpuno normalno, iako ne i moralno, da se opisuju situacije u kojima muškarac isto tako plaća ženi za seksualne usluge. To je još jedan primjer dvostrukih stajališta naizgled moralnoga društva. Koliko god uživala u svojoj tjelesnoj vezi, Dragojla se istovremeno i kajala što je pokleknula pred nećim tako ljudskim. Kajala se što je bludnim mislima uvrijedila Boga, isprićavala se da je to zato što je slaba žena. U građanskome životu 19. stoljeća temeljni su regulativni koncepti ponašanja bili sram i ćast³⁰⁸, stoga se može pretpostaviti da su Dragojline isprike i kajanja bili samo odraz civilizacijski nametnuta srama i naućenih pravila ponašanja jedne žene koje je

³⁰⁴ Jarnević 2000: 702.

³⁰⁵ Op. cit.: 523.

³⁰⁶ Zećević 1985: 60.

³⁰⁷ Nemeć 2003: 100.

³⁰⁸ Usp. Zlatar 1999: 192.

propisivalo tadašnje patrijarhalno društvo – autorica je svoje postupke doživjela i kao primjer odstupanja od prirodne i društvene norme koja je bila 'rezervirana' za ženu.³⁰⁹

³⁰⁹ Usp. Zečević 1985: 13.

8. Zaključak

Prema A. Zlataar, „[Ž]enske su autorice često oponašale muški stil pisanja, točnije, dominantan i prevladavajući način stvaranja književnih svjetova“³¹⁰. Tako i fiktionalna djela Dragojle Jarnević oponašaju muški, dominantni (a ujedno i, kako se mislilo, jedini mogući) obrazac književne proizvodnje. Od karakterizacije samih likova u pripovijetkama i romanu do načina tvorbe lirskih subjekata u pjesmama, vidimo kako Jarnević podliježe patrijarhalnome obrascu književne proizvodnje i književnoga djelovanja. U fiktionalnim djelima Dragojle Jarnević muškarci su uvijek nositelji preporodnih ideja, hrabri vojnici, poštteni seljaci, snažni domoljubi. Žene su, pak, tihe, obilježene svojim ljubavnim patnjama, nerijetko u sjeni svojih očeva ili supruga, a jedini način na koji ih se može čuti jest domoljublje. Njima je 'priroda', a preko nje i falocentrično društvo, odredilo ulogu supruge, majke i domaćice, što vidimo da Jarnević svakako podržava u svojim djelima, pridruživši tim ulogama i ulogu domoljupke. Stavovi Dragojle Jarnević i njezin način pisanja dobrim su dijelom oblikovani pod utjecajem devetnaestostoljetnih stereotipa, no u njezinome je *Dnevniku* donekle drugačija situacija. I u *Dnevniku* imamo mnogo tragova zaostalih patrijarhalnih pravila koja su žene, među njima i samu Dragojlu Jarnević, smještala unutar granica njihova vlastitog doma, ali uviđamo i to da je Jarnević svojim životom stupila i izvan tih granica. Ženama 19. stoljeća teško je bilo u patrijarhalnome društvu pronaći mjesto za koje su smatrale da im pripada. Dragojla Jarnević bila je jedna od rijetkih žena koja se odvažila i svijetu pokazala što sve žena može. Kako je ženama u to vrijeme bila namijenjena samo sfera privatnoga, ne iznenađuje činjenica da je književni rad Dragojle Jarnević dočekan s velikom dozom rezerve. I same su autorice 19. stoljeća ponekad sumnjale kako će njihove radove kritika smatrati manje vrijednima od radova muških autora pa su se potpisivale muškim pseudonimima, kao na primjer George Eliot, George Sand ili sestre Brontë. One nisu htjele da se o kvaliteti njihovih radova sudi na temelju njihova roda, stoga su preuzele 'muški' identitet vjerujući kako će tako doživjeti afirmaciju čitateljstva. Jarnević nije uzmaknula pred muškim autoritetima, ona im se usprotivila, doduše „skromno i samozatajno“³¹¹, ušavši u mušku sferu i tako prekršivši patrijarhalne ograde. „Može se zaključiti da je Jarnevićeva svojim životnim stilom doista pokazala mnogo veću emancipaciju i hrabrost od žena u svojoj okolini.“³¹²

³¹⁰ Žigmunić 2013: 13.

³¹¹ Nemeč 2006: 250.

³¹² Novak 2012: 286.

9. Literatura

9. 1. Izvori

- JARNEVIĆ, Dragojla (1839) Cvětak priateljstva. *Danica*. Str. 49.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1839) Domovina. *Danica*. Str. 46.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1840) Kraj jeseni. *Danica*. Str. 12.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1842) Cvět. *Kolo knj. I*. Str. 87.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1842) Molba na prolětje. *Danica*. Str. 20.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1842) Udaljenom priatelju. *Danica*. Str. 35.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1842) Věštica. *Kolo knj. II*. Str. 25 – 27.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1843) *Domorodne poviesti*. Karlovac.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1843) Moj ljubovnik. *Danica*. Str. 13.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1843) Moj sanak. *Der Pilger br. 35*. Str. 1.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1843) Nova žetva. *Der Pilger br. 45*. Str. 1.
- JARNEVIĆ, Dragojla (1864) Dva pira. *Domobran* (14. svibnja 1864 – 23. rujna 1864).
- JARNEVIĆ, Dragojla (1965) Źelja za domovinom. U: *Hrvatski narodni preporod – ilirska knjiga II*. Priredio: Jakša Ravlić. Str. 11. Zagreb: Matica hrvatska: Zora.
- JARNEVIĆ, Dragojla (2000) *Dnevnik*. Priredila: Irena Lukšić. Karlovac: Matica hrvatska Karlovac.

9. 2. Sekundarna literatura

- BADURINA, Natka (2014) Sentimentalna povijesna drama: Dragojla Jarnević, Higin Dragošić, Marija Jurić Zagorka. U: *Utvara kletve*. Str. 239 – 248. Zagreb: Disput.
- BAUER, Ljudevit (2007) Tagebuch der Caroline Jarnević. Dvostruko čitanje – žensko čitanje teksta, muško čitanje konteksta. U: *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, Vol.14 No.1 Listopad 2007*. Str. 107 – 117.
- BOURDIEU, Pierre (2001) *Masculine domination*. Cambridge: Polity Press, cop.
- BUTLER, Judith (2000) *Nevolja s rodnom: feminizam i subverzija identiteta*. Prevela: Mirjana Paić-Jurinić. Zagreb: Źenska infoteka.

COHA, Suzana (2011) „Amazonski serdca odziv“: o diskurzivnome oblikovanju ženskoga identiteta u hrvatskome narodnom preporodu. U: *Kako je bilo: o Zagorki i ženskoj povijesti: radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Feminizam, povijest, politika"*, održanog 27. i 28. 11. 2009. u Zagrebu u okviru trećih Dana Marije Jurić Zagorke. Str. 91 – 118. Zagreb: Centar za ženske studije.

COHA, Suzana (2008) Konstrukcija i reprezentacija ženskog identiteta u Zagorkinom Ženskom listu. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke. Radovi sa znanstvenog skupa 'Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe' održanog 30. 11. i 1. 12. 2007. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*. Urednice: Maša Grdešić; Slavica Jakobović Fribec. Str. 257 – 297. Zagreb: Centar za ženske studije.

COHA, Suzana (2015) *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet – Periodica croatica.

ČALE FELDMAN, Lada; TOMLJENović, Ana (2012) *Uvod u feminističku književnu kritiku*. Zagreb: Leykam international.

DETONI DUJMIĆ, Dunja (1998) Dragojla Jarnević. Diskurz o tuzi. U: *Ljepša polovica književnosti*. Str. 71-87. Zagreb: Matica hrvatska.

DETONI DUJMIĆ, Dunja (2003) Pregovor. U: *Dragojla Jarnević: Izabrana djela*. Priredila: Dunja Detoni Dujmić. Str. 9 – 26. Zagreb: Matica hrvatska.

DIJANIĆ, Dijana (2014) Hrvatski narodni preporod i ilirski pokret (1835.-1848.) u *Dnevniku Dragojle Jarnević prilog poučavanju povijesti žena*. U: *Povijest u nastavi, Vol.21 No.1 Ožujak 2014*. Str. 57 – 77. Zagreb.

DUJIĆ, Lidija. *Tajni život prve dame ilirizma*.

<http://www.matica.hr/vijenac/484/Tajni%20C5%BEivot%20prve%20dame%20ilirizma/>

DVORŽAK, Stanko (1958) *Život jedne žene: odabrane strane dnevnika / Dragojla Jarnević*. Priredio: Stanko Dvoržak. Zagreb: Znanje.

FAUSTO-STERLING, Anne (1992) *Myths of gender: biological theories about women and men*. New York: Basic Books.

GALIĆ, Branka (2002) Moć i rod. U: *Revija za sociologiju, Vol.33 No.3-4 Prosinac 2002*. Str. 225 – 238. Zagreb.

GALIĆ, Branka (2004) Seksistički diskurs rodnog identiteta. U: *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, Vol.13 No.3-4 Prosinac 2004*. Str. 305 – 323. Zagreb.

GRDEŠIĆ, Maša (2008) 'Divno čudovište': uvod u Zagorkinu koncepciju androginije. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke. Radovi sa znanstvenog skupa 'Marija Jurić*

Zagorka – život, djelo, naslijeđe' održanog 30. 11. i 1. 12. 2007. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke. Urednice: Maša Grdešić; Slavica Jakobović Fribec. Str. 357 – 388. Zagreb: Centar za ženske studije.

GRUBIŠIĆ PULIŠELIĆ, Eldi. *Odras prepородnih ideja u Dnevniku Dragojle Jarnević nakon 1848. godine.*

<http://www.matica.hr/kolo/306/Odras%20prepородnih%20ideja%20u%20Dnevniku%20Dragojle%20Jarnevi%20C4%87%20nakon%201848.%20godine/>

HOOKS, Belle (2004) *Feminizam je za sve: strastvena politika.* Prevela: Anđelka Rudić. Zagreb: Centar za ženske studije.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (knjiga 4, 6, 9, 10, 12) (2004). Urednici: Anić et. al. Zagreb: EPH d.o.o. Zagreb i Novi Liber d.o.o. Zagreb.

Hrvatski narodni prepород – ilirska knjiga II (1965) Priredio: Jakša Ravlić. Zagreb: Matica hrvatska: Zora.

JAGIĆ, Suzana (2004) Jer kad žene budu žene prave. Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće. U: *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, Vol.13 No.3-4 Prosinac 2004.* Str. 77 – 100. Zagreb.

JAKOBOVIĆ FRIBEC, Slavica (2007) Zazorno tijelo, feministički korpus – Žensko pisanje, ginokritika i feminizam u Hrvatskoj. U: *Nužnost feminističke teorije i prakse: kategorički feminizam.* Urednice: Ankica Čakardić et al. Str. 197 – 210. Zagreb: Centar za ženske studije.

JELČIĆ, Dubravko (1978) *Hrvatski narodni i književni prepород.* Zagreb: Školska knjiga.

JELČIĆ, Dubravko (2002) *Hrvatski književni romantizam.* Zagreb: Školska knjiga.

KESIĆ, Vesna (2008) *Feminizam i država: institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti u Republici Hrvatskoj.* Zagreb: Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje.

KLEPAČ, Tihana (2012) Woman, Romance and Romantic Nationalism in Dragojla Jarnević's *Dva pira* (*Two Wedding Celebrations*, 1864) and M. E. Francis's *Dark Rosaleen* (1917). U: *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, Vol.56 No.- Svibanj 2012.* Str. 137 – 158. Zagreb.

KOČEVAR, Sanda (2013) Karlovac Dragojlina doba. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević.* Str. 35 – 44. Karlovac: Matica hrvatska.

LUKŠIĆ, Irena (2013) Dragojla Jarnević i europski romantizam. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević.* Str. 11 – 16. Karlovac: Matica hrvatska.

MACKINTOSH, Maureen (2013) Rod i ekonomija: Spolna podjela rada i podređenost žena. U: *Diskrepancija, Vol.12 No.18 Svibanj 2013.* Str. 205 – 218. Zagreb.

- MILL, John Stuart (2000) *Podređenost žena*. Prevela: Nadežda Čaćinović. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk: Hrvatsko sociološko društvo.
- MOI, Toril (2007) *Seksualna/tekstualna politika: feministička književna teorija*. Prevela: Maša Grdešić. Zagreb: AGM.
- NANIĆ VOLARIĆ, Natali (2013) Dragojla Jarnević i proces subjektivizacije u tekstu Dnevnika. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević*. Str. 83 – 96. Karlovac: Matica hrvatska.
- NEMEC, Krešimir (2003) Čuvarica ognjištva, svetica, vamp. Slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. U: *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2002*. Str. 100 – 108. Zagreb: Filozoski fakultet, Zagrebačka slavistička škola.
- NEMEC, Krešimir (2006) Ženski nered Dragojle Jarnević. U: *Putovi pored znakova*. Str. 232 – 257. Zagreb: Biblioteka Razotkrivanja, Naklada Ljevak d.o.o.
- PAPIĆ, Žarana (1989) *Sociologija i feminizam: savremeni pokret i misao o oslobođenju žena i njegov uticaj na sociologiju*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- PATEMAN, Carole (1998) *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija*. Prevela: Mirjana Paić-Jurinić. Zagreb : Ženska infoteka.
- PETRAČ, Božidar (1991) Lik žene u hrvatskoj književnosti. U: *Bogoslovska smotra, Vol.60 No.3-4 Svibanj 1991*. Str. 348 – 354. Zagreb.
- POTKONJAK, Sanja (2008) Između politike pokreta i politike znanja: feminizam i ženski/rodni studiji u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji. U: *Studia ethnologica Croatica, Vol.20 No.1 Prosinac 2008*. Str. 57 – 96. Zagreb.
- PROSPEROV NOVAK, Slobodan (2003) *Povijest HK od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden Marketing.
- PROTRKA ŠTIMEC, Marina (2013) Pisati kao žena? Dragojla Jarnević u kanonu hrvatske književnosti 19. st. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević*. Str. 27 – 34. Karlovac: Matica hrvatska.
- Sažeci predavanja s kolegija "Žanrovi hrvatske preporodne književnosti" doc. dr. sc. Suzane Coha, dostupne na internetskoj stranici Omega Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- SLAPŠAK, Svetlana (2001) Ručni rad. U: *Ženske ikone XX veka*. Str. 246 – 250. Beograd: Biblioteka XX vek.
- ŠEGO, Jasna (2012) O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. U: *Kroatologija, Vol.2 No.2 Travanj 2012*. Str. 141 – 160. Zagreb.

ŠIDAK, Jaroslav; FORETIĆ, Vinko; GRABOVAC, Julije; KARAMAN, Igor; STRČIĆ, Petar; VALENTIĆ, Mirko (1990) *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost.

TOMASOVIĆ, Mirko (2011) *Neznane i neznani: kroatistički prinosi*. Zagreb: Konzor: Jesenski i Turk.

YUVAL-DAVIS, Nira (2004) *Rod i nacija*. Prevela: Mirjana Paić-Jurinić. Zagreb: Ženska infoteka.

ZAHARIJEVIĆ, Adriana (2007) Kratka historija sporova: šta je feminizam?. U: *Nužnost feminističke teorije i prakse: kategorički feminizam*. Urednice: Ankica Čakardić et al. Str. 111 – 129. Zagreb: Centar za ženske studije.

ZEČEVIĆ, Divna (1985) *Dragojla Jarnević*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber.

ZEČEVIĆ, Divna (1995/96) Žensko pismo i pismo za ženu u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. U: *Kruh i ruže*. 5/6. Str. 13 – 29. Zagreb.

ZLATAR, Andrea (1999) Autobiografska proza XIX. stoljeća: slučaj Dragojle Jarnević. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova I. (XIX. stoljeće) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1998. godine u Splitu*. Urednici: Dean Duda et al. Str. 188 – 195. Split: Književni krug.

ZLATAR, Andrea (2004) Dnevnici: Intimni krajolik duše. U: *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*. Str. 38 – 75. Zagreb: Biblioteka Razotkrivanja, Naklada Ljevak.

ZLATAR, Andrea (2004) Identitet, jastvo, tekst. U: *Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*. Str. 15 – 37. Zagreb: Biblioteka Razotkrivanja, Naklada Ljevak.

ŽIGMUNIĆ, Nikolina (2013) *Autorstvo i ženski identitet u dnevničkim zapisima novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Nikolina Žigmunić.

ŽUPAN, Dinko (2006) *Obrazovanje žena u banskoj Hrvatskoj (1868.-1918.)*. Zagreb: Dinko Župan.

Sažetak

Navodeći kulturno-političke prilike hrvatskoga narodnog preporoda, rad se bavi Dragojlo Jarnević i objašnjava njezinu ulogu u preporodu. Prikazavši razliku između pojmova 'spol' i 'rod' te pojmova muškoga, odnosno ženskoga identiteta, dolazi se i do pojma 'feminizam' koji se može promatrati kao značajan za Dragojlu Jarnević. Jarnević se istaknula svojim književnim stvaralaštvom u razdoblju u kojem je bilo neobično da jedna žena ima još neku ulogu osim uloge supruge, majke i domaćice. U Jarnevićkinim se djelima pronalaze primjeri dvaju identiteta koja je ona zagovarala. Prvi je identitet onaj 'ženski', nametnut od strane društva i posebice od strane obitelji, identitet prema kojem se žena osjeća 'ostvarenom' jedino u privatnoj sferi, odnosno za svojim ognjištem. Drugi je identitet onaj zbog kojega su je nazvali prvom hrvatskom feministicom. Naime, Dragojla Jarnević se borila protiv okova patrijarhalna društva odbijanjem braka i time što je postala spisateljica u doba kada su spisateljstvo i, općenito, javnost bila muška područja. U svim je njezinim pjesmama, *Domorodnim poviestima*, romanu *Dva pira* te u *Dnevniku*, vidljiva borba između dvaju njenih rečenih identiteta. Posebna pozornost u radu pridana je *Dnevniku* u kojem je Dragojla Jarnević opisala mnoge teške situacije s kojima se neudana žena spisateljica mogla susresti u 19. stoljeću. Utvrđuje se kako je upravo u *Dnevniku* Dragojla Jarnević pokazala sve svoje identitete što joj, zbog pravila maskulina društva koja su ograničavala i pisanje, nije bilo dopušteno izraziti u fikcionalnim djelima. Zaključuje se kako je za Dragojlu Jarnević specifično i to da njezina djela ističu domoljublje te da ona sve, od ponašanja do odijevanja ljudi, gleda kroz vizuru preporodna zanosa.

Ključne riječi: Dragojla Jarnević, rodni identiteti, „feminizam“, patrijarhat, slika žene

Key words: Dragojla Jarnević, genders, feminism, patriarchalism, woman's image